Alternativ till en patriarkal arkitektur?

- Kontextuell analys av kollektivhus under funktionalismen respektive 1990-talet i Sverige

Av: Susana Vall

Handledare: Åsa Bharathi Larsson
Södertörns högskola | Institutionen för Konstvetenskap
Kandidatuppsats 15 hp
Ämne | Konstvetenskap terminen HT16

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Abstract

Alternative To a Patriarchal Architecture? – A contextual analysis of collective housing during the modernism and the 1990's in Sweden.

In this essay I have tried to examine how an alternative to the patriarchal architecture can be expressed visually through different architectural aspects. I chose the cohousing perspective since it was clear to me in my early investigation that the cohousing is something essential when women may express their opinion in the planning of a gender-equal architecture. The idea of the collective living is partly a solution for this matter, for example it's a way for the unpaid house work to get split between the genders and it also helps to feel safe around your home. I have compared, with a contextually analyse, "Kollektivhuset" built by Sven Markelius with help from Alva Myrdal and "Athena-husen" planned, owned and managed by only women. I used Judith Butlers and Yvonne Hirdmans ideas of gender and other different research about gender and the built environment to clear out in what way this is a way to build for gender-equality, how it visualizes in the architecture. I have also problematized the issues the way of seing womens needs in the architecture comes with.

Populärvetenskaplig sammanfattning

Den här uppsatsen undersöker vad ett alternativ till en patriarkal arkitektur kan vara. Jag har valt ett kollektivhus-perspektiv då jag i min tidiga undersökning stötte på intressanta frågor kring kollektivhusens funktion som jämställd arkitektur. Jag har gjort en kontextuell analys av två hus, Sven Markelius och Alva Myrdals "Kollektivhuset" och Athena-husen som är planerade, ägda och förvaltade av endast kvinnor. Den kollektiva miljön utmärker sig genom en jämställd fördelning av hemarbetet samt att skapa en trygg miljö kring hemmet. Genom jämförelsen av dessa två objekt hoppas jag kunna reda ut vad en jämställd arkitektur kan vara och hur kollektivet når upp till det. Jag har utgått ifrån bland annat Judith Butler och Yvonne Hirdmans genus-teorier och med hjälp av forskning kring kön och den byggda miljön försökt bygga min analys. Jag hoppas att jag genom min undersökning visar att den byggda miljön utgår ifrån normer och idéer om kön trots att många förväntar sig att arkitekturen är neutral.

NYCKELORD: Arkitektur, Kollektivhus, Funktionalism, Alva Myrdal, Sven Markelius, Athena-projektet, Jämställd arkitektur, Genusteori

Innehållsförteckning

1. Inledning s.1

1.1 Motivering s.1

1.2 Syfte och frågeställningar s.2

1.3 Metod s.2

1.4 Teori s.2

1.5 Material s.3

1.6 Avgränsningar s.4

1.7 Tidigare forskning s.4

1.8 Centrala Begrepp s.5

1.9 Disposition s.8

2. Markelius och Myrdals Kollektivhus s.8

2.1. Funktionalismen och folkhemmet s.8

2.2. Sven Markelius och folkhemmet s.10

2.3. Alva Myrdal och folkhemmet s.10

2.4. Kvinnans plats i funktionalismen s.12

2.5. Myrdals och Markelius samarbete – Kollektivhuset s.12

2.6. Visuella aspekter för jämställdhet s.16

3. Athena-huset s.21

3.1. 1990-talets arkitektur s.21

3.2. Jämställdhet i arkitekturen på 1990-talet i Sverige s.22

3.3. Bo92 s.23

3.4. Ritat, förvaltat och ägt av kvinnor s.24

3.5. Visuella aspekter för jämställdhet s.26

4. Slutdiskussion s.29

4.1 De ”kvinnliga behoven” tillgodoses på olika sätt s.29

4.2 Kollektivet jämställt? s.30

4.3 Vad är jämställdhet och hur manifesteras den i mina objekt? s.32

5. Sammanfattning s.34

6. Källor s.37

7. Bilder s.39

8. Bilaga s.40

1. Inledning

1.1 Motivering

I dag är en genusmedvetenhet inom arkitekturen mer självklar än tidigare. Det finns på flera håll i Sverige grupper som arbetar med en feministisk syn på arkitekturen, Kungliga Tekniska Högskolan bland annat är världsledande inom genusforskning i samband med arkitektur, Katja Grillner som är professor på KTH har vid sin institution drivit fram ett arkitekturfeministiskt orienterat kurspaket och en masterutbildning. Det är med andra ord något som i dagens läge tas på allvar och på senare år vunnit terräng även om det går långsamt.

De flesta jag pratat ställer sig tveksamma till begreppet patriarkal arkitektur och kan inte tänka sig vad det handlar om, detta tror jag till stor del beror på att vi antar att den byggda miljön är neutral. För mig känns det självklart att den inte är det. Inom alla yrken där kvinnor varit underrepresenterade samt negligerade i processen och dessutom fått sina behov förbisedda (som i fallet arkitektur) finns det en uppenbar patriarkal struktur som styr. Männen är norm, de har haft avgörande positioner inom planering och därför ser det ut som det gör.

Jag är intresserad av de sociala idéerna bakom formgivandet av rum, varför ser miljön vi befinner oss i ut som den gör? I mina tidigare studier har jag inte stött på de konkreta visuella aspekterna som patriarkatet medför till arkitekturen. Är delar av arkitekturen som vi ser som neutral egentligen en konsekvens av patriarkatet? Jag hoppas i denna text kunna peka ut tendenser och hur man försökt motarbeta dessa genom en jämställd arkitektur.

När jag har tittat närmare på hur en arkitektur skapad av och för kvinnor kan se ut och hur man bygger in en mer jämställd arkitektur rent arkitektoniskt har jag märkt att något återkommande inom detta område är kollektivhus. När man ska bygga med kvinnor i åtanke verkar det kollektiva vara något man menar återspeglar kvinnornas behov bäst. Jag har därför valt två olika kollektiva lösningar i Sverige som har fått en mer eller mindre jämställd prägel, vilka är Alva Myrdals och Sven Markelius funktionalistiska kollektivhus på John Ericssonsgatan 6 i Stockholm från 1930-talet samt Athena-husen i Örebro från 1990-talet som ingick i bomässan Bo92 i Örebro och är ritat, förvaltat och ägt av endast kvinnor. Det projektet är inte kollektivt i samma utsträckning som Kollektivhuset men har mycket gemensamma utrymmen och har satsat på en gemenskap i huset genom olika funktioner.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet för uppsatsen är att visa alternativa metoder till en patriarkal arkitektur och hur den tar sig visuella uttryck, i detta fall i kollektivhus-varianter under funktionalismen samt 1990-talet i Sverige.

Hur kan en alternativ arkitektur se ut? Jag vill problematisera synen på kvinnans behov i bostaden, jag hoppas kunna förstå varför det är just såhär ett jämställt alternativ kan se ut. Vad i det kollektiva boendet gynnar kvinnor? Vilka visuella aspekter är inbyggda i arkitekturen för kvinnor?

Genom att analysera dessa objekt hoppas jag kunna se hur de två exemplen förhåller sig till den maskulina, heterosexuella och västerländska normen. Jag vill visa hur en manlig norm och ett isärhållande av könen påverkar arkitekturen och genom alternativa metoder visa att antagandet att arkitekturen är jämställd är felaktig.

1.3 Metod

Jag ska göra en kontextuell analys av de två byggnaderna jag utgått ifrån, jag har valt att göra två historiska avstamp eftersom jag tycker det är intressant att se hur tankarna gick när man för första gången tog ansvar för en mer jämställd arkitektur samt att se hur vad det utvecklats till, detta hoppas jag ska vara relativt enkelt då det är en liknande bostadstyp men med 60 år emellan och olika bakomliggande visioner.

Utifrån kategorierna arkitektur och genus kommer jag att diskutera vilka normer som synliggörs inom arkitekturprocesser och utifrån det se hur kollektivhusen anpassar sig/motarbetar detta. Jag kommer för att ge en fullständig kontextuell analys undersöka bostadssociala idéer, hur kvinnans frigörelse tar sig uttryck i de fysiska rummen i den privata bostaden och delvis i offentligheten samt könsfördelningen under både 1930-talet i Sverige och 1990-talet.

1.4 Teori

Jag har till stor del utgått ifrån historikern Yvonne Hirdmans idéer om könsroller som en social konstruktion.[1] Hon menar att kön är styrda av normer och att på grund av det system vi idag använder oss av, det tvåkönade, tvingas vi in i en ram som bara tillhandahåller oss två identiteter, man och kvinna. Hirdman beskriver ”genussystemet” och problematiserar isärhållandet av könen. Jag har även tagit del av Judith Butlers teori om bland annat den

[1] Yvonne Hirdman, *Vad bör göras? Jämställdhet och politik under femtio år*, Stockholm: Ordfront förlag, 2014, s. 9.

”heterosexuella matrisen”.[2] Butler är en hårdare kritiker av det ständiga isärhållandet av könet och menar att det befäster de befintliga könsrollerna och att man inte kan komma längre i jämställdhetsarbetet så länge vi gör så.[3]

Penny Sparke, professor i designhistoria, behandlar idéer om den kvinnliga smaken i sin text ”Postmodernitet, postmodernism och den kvinnliga smaken” (1995) där hon bland annat tar upp hur det modernistiska formspråket exkluderar kvinnor.[4] I den mån jag använder mig av queer-teori utgår jag ifrån genusvetaren och professorn Tiina Rosenbergs *Queerfeministisk agenda* (2006).[5] Med hjälp av arkitekten och forskaren Katarina Bonneviers avhandling *Behind Straight Curtains* (2007) översätter jag queer-analysen till de fysiska rummen.[6]

1.5 Material

Mitt material består av artiklar och böcker som behandlar Kollektivhuset på John Ericssonsgatan 6 i Stockholm och Athena-husen på Stallgatan 10-12 i Örebro. Kollektivhusets hemsida erbjuder en rad texter med tydlig information om huset. I Boverkets rapport *Att bygga för ökad jämställdhet* (2015) framgår en del information om Athena-projektet ur den vinkeln.[7] Eva Björklund har skrivit *Athena Bostäder* (1993), en 50 sidor lång rapport om Athena-husens arkitektur i förhållande till de andra projekten i Bo92 som Athena-projektet var en del av. I denna rapport beskrivs Athena-husen både exteriört och interiört ur flera vinkar som ekonomiskt, ekologiskt, lägenheternas karaktär med mera. Utöver det har jag tagit del av övergripande forskning om rum, kön och arkitektur. I mina yttranden kring jämställdhet i hemmet där jag lutar mig mot statistik använder jag statistiska centralbyrån.

Jag har besökt Markelius kollektivhus och fått en rundvandring med fastighetsskötaren Gunnar Akner, både interiört och exteriört och han berättade om hur huset har förändrats och vad som är kvar av ursprungligt skick. Jag har även gjort en telefonintervju med Ann-Cathrine Åquist som flyttade in i ett av Athena-husen redan 1993, ett år efter det stod klart. Jag har fått tag i ritningar, broschyrer och bilder från de båda husen som gett intressant information om den ursprungliga idén.

---

[2] Judith Butler, *Genustrubbel -feminism och identitetens subversion*, Göteborg: Daidalos, 2007, f. s.3.
[3] Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk* agenda, Stockholm: Atlas, 2002, s. 71.
[4] Penny Sparke, ”Postmodernitet, postmodernism och den kvinnliga smaken*”, Design och konst: texter om gränser och överskridanden*, Torsten Weimarck (red.), Stockholm: Raster, s. 182.
[5] Rosenberg, 2002.
[6] Katarina Bonnevier, *Behind Straight Curtains: Towards a Queer Feminist Theory of Architecture*, Stockholm: Axl book, 2007.
[7] Boverket, *Att bygga för en ökad jämställdhet:exempelsamling om jämställdhet i den byggda miljön*, Karlskrona: Boverket, 2015.

Då de båda objekten förändrats mycket sedan de invigdes har jag behövt utgå ifrån de faktorer som var relevanta då, inte nu. Därför har jag inte besökt Athena-husen, det beror på att de visuella aspekter jag finner relevanta för denna uppsats finns att tillgå i de broschyrer, foton och ritningar jag använt mig av samt informationen jag fick genom telefon-intervjun.

1.6 Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa min analys till två svenska objekt inom ett tidsspann på 60 år, uppsatsen kan därför inte stå för en global analys av vad jämställd arkitektur kan vara utan utgår ifrån det svenska folkhemmets idéer respektive 1990-talets svenska arkitektur.

Jag har även till viss del avstått från en queeranalys av rummen och icke-binära alternativ. Att arkitekturen historiskt sett är hänvisad till en heteronormativ livsstil och kärnfamiljen betyder inte att det inte finns avvikande fall som är mycket intressanta men jag har valt att frångå dessa i denna text, främst i det första analys-objektet, då det är enklare att belysa motsättningar i arkitekturen utan denna vinkel för att komma fram till en slutsats i mitt fall.

Jag har heller inte tagit full hänsyn till intersektionella perspektiv men jag är högst medveten om den intersektionella analysmodellen och hur olika diskriminerande maktordningar spelar in, dock har det inte funnits plats för exempelvis en klassanalys eller kopplingar till rasism i denna uppsats.

1.7 Tidigare forskning

Forskningen inom funktionalismen och folkhemmet som är relevant för kollektivhuset på John Ericssonsgatan 6 är bred, på det området har skrivits avhandlingar som koncentrerar sig både på funktionalismens formspråk och på idén om kollektivhus men även text som är mer specifika för mitt område. Exempelvis har Katarina Larsson skrivit avhandlingen *Andrahandskontrakt i folkhemmet: närmiljö och kvinnors förändringsstrategier* (2004) som bland annat behandlar kvinnans nya roll i folkhemmet.[8] Den liknar antologin *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället* (1994) av Annika Baude och Cecilia Runnström som presenterar sju texter i ämnet.[9] Christian Björk skriver även han om könsroller i arkitekturen i Stockholm under 1900-talets mitt i *Den sociala differentieringens retorik och gestaltning* (2016).[10] På

[8] Katarina Larsson, *Andrahandskontrakt i folkhemmet: närmiljö och kvinnors* förändringsstrategier, Örebro: Univ.-bibl, 2004.
[9] Annika Baude & Cecilia Runnström (red.), *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället,* Stockholm: Carlsson i samarbete med Arbetslivcentrum, 1994.
[10] Christian Björk, *Den sociala differentieringens retorik och gestaltning: kritiska perspektiv på funktionalistisk förorts- och bostadsplanering i Stockholm från 1900-talets mitt,* Stockholm: Institutionen för kultur och estetik Stockholms universitet, 2016.

många sätt liknar min studie då han precis som jag utgår ifrån den socialkonstruktivistiska idén, dock främst om klasstillhörighet, och applicerar det på arkitekturen.

Det finns även en c-uppsats i genusvetenskap, *En debatt om kollektivhus i det tidiga 1930-talet* (2006) av Ann-Marie Elmqvist som utgår ifrån den gifta kvinnans nya roll bland annat under 1930-talet i Sverige och kollektivhusens mottagande i pressen.[11] Inom den moderna arkitekturens kollektivhusboende är forskningen mer abstrakt. Det finns ingen forskning om just Athena-huset eller 1990-talets kollektivhus men det finns desto mer forskning kring rum och kön, bland annat Tora Friberg, Carina Listerborn, Birgitta Andersson och Christina Scholtens *Speglingar av rum* (2005) som tar upp könskodade platser.[12] Anita Larsson och Anne Jalakas bok *Jämställdhet nästa!* (2008) behandlar samhällsplanering ur ett genus-perspektiv, dessa går förstås att ha som bakgrundsforskning till mina analyser.[13]

1.8 Centrala begrepp: patriarkal arkitektur, feministisk arkitektur, queer och kvinnlig smak

Patriarkal arkitektur syftar till de strukturer som skapats av ett patriarkalt samhälle och som bidrar till en ojämn balans inom arkitektyrket, vilket är uppenbart planeringsprocessen och därmed troligen i det visuella slutresultatet (vilket är det jag undersöker i uppsatsen). Detta trots att det nu utexamineras fler kvinnliga än manliga arkitekter och statistiken säger att framtiden är kvinnligt dominerad.[14]

Anita Larsson beskriver genusperspektivet applicerat på fysisk planering i *Kön och rum i den fysiska planeringen* (2005) där hon förklarar att även om det finns kvinnor med i ett projekt så får de ofta ta beslut på detaljnivå och inte i den översiktliga planeringen på grund av deras ”vardagslivs-erfarenheter”. Kvinnors kunskap kommer därmed i andra hand efter att en så kallad ”könsneutral” planering genomförts, av män.[15]

Med patriarkat menar jag den maktordning vårt samhälle präglas av som innebär att män har den primära makten. I dag har vi i Sverige har kommit en bit på vägen i arbetet för ett jämställt samhälle men ändå lever normer och strukturer kvar och detta speglas även inom yrken.

---

[11] Ann-Marie Elmqvist, ”En debatt om kollektivhus i det tidiga 1930-talet - Den gifta kvinnan möter moderniteten”, C-uppsats Linköpings universitet, 2006.
[12] Tora Friberg (red.), *Speglingar av rum - Om könskodade platser och sammanhang*, Stockholm: Östlings Bokförlag Symposion, 2005.
[13] Anita Larsson & Anne Jalakas, *Jämställdhet nästa! – Samhällsplanering ur ett genusperspektiv*, Stockholm: SNS förlag, 2008.
[14] Statistiska Centralbyrån, ”Framtidens arkitekt är kvinna”, 2010. <http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0001_2010K02_TI_05_A05TI1002.pdf>, 030117.
[15] Anita Larsson, ”Kön och rum i den fysiska planeringen”, Tora Friberg (red.), *Speglingar av rum- Om könskodade platser och sammanhang*, Stockholm: Östlings Bokförlag Symposion, 2005, s. 224.

Teorin om patriarkatet bärs upp av en separatistisk idé om kön och isärhållandet av det kvinnliga och manliga könet samt att mannen är normen. Yvonne Hirdman kallar det genussystemet, det har även kallats könsmaktsordningen.[16]

Hirdman beskriver sitt genussystem baserat på de två pelarna och menar att genusordningen är en följd av ”långa processer” som utgått från en ordning byggd på särskildhet och manlig överhöghet som traderats genom vanor, lagar, traditioner, religion, bekvämlighet.[17] Jag syftar alltså till att de som sitter på auktoritet när ett hus ska byggas ofta är män och att det därför byggs på mäns villkor.

Med en feministisk arkitektur menas för det mesta först och främst en jämställdhet i själva arkitekturprocessen, Katja Grillner förklarar i en intervju i tidskriften *Genus* (2012) att feministisk arkitektur inte ger en arkitektur som ser ut på ett visst sätt, utan i stället handlar det om processer, vem tillgodoses i arkitekturprocessen, för vem bygger man?[18] Jag håller med om att det viktiga ligger i processen, som ovan beskrivet behandlar begreppet patriarkal arkitektur vilka som får vara med och ta beslut, men jag menar att en icke-patriarkal arkitektur kan leda till en viss form av boende, som i mitt fall kollektivhus. Det är inte fråga om att en feministisk arkitektur ger runda former eller ett användande av ett visst träslag men jag vill ändå titta på de fysiska attribut man använder när man bygger för kvinnor.

I Katarina Bonneviers *Behind Straight Curtains* gör hon en kraftig ansträngning för att hitta en queer-estetik och pekar bland annat på asymmetri, exempelvis de fem kolonnerna som pryder Selma Lagerlöfs veranda i stället för att använda ett jämt tal.[19] Hon talar även om en skjutdörr i Eileen Greys villa E.1027 som öppnar upp en del om man stänger en annan, denna dörr menar hon motsätter sig den traditionella franska idén om att ”en dörr antingen måste vara öppen eller stängd” och därför har en queer tendens.[20] Dessa konkreta fysiska normbrytande objekt är exempel som jag hoppas finna i kollektivhusen. Även om Grillner påstår att feminismen inte har en estetisk stil, vilket jag håller med om, så finns det ändå fysiska objekt att söka efter.

Queer är ett begrepp som är svårt att beskriva då det syftar till att undvika att placera saker i fack och vägrar därför själv bli placerad i ett fack. Tiina Rosenberg förklarar begreppet som följande i sin bok *Queerfeministisk agenda*:

---

[16] Hirdman, 2014, s. 8.
[17] Hirdman, 2014, s. 12.
[18] Anna Hellgren, ”Arkitekt som utmanar hierarkier”, *Genus*, nr. 2, 2012 s. 26.
[19] Bonnevier, 2007, s. 294.
[20] Bonnevier, 2007, s. 49.

> Queerteori är inte en enhetlig eller systematisk skolbildning, utan en blandning av studier vilka kritiskt fokuserar det heteronormativa, det vill säga de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som en enhetlig, naturlig och allomfattande ursprungssexualitet.[21]

Rosenberg förklarar senare vidare att utgångpunkten för en queer läsning är att kulturen är heteronormativ men kan ha queera läckage, ur ett visst perspektiv kan icke-heterosexuella tendenser synliggöras.

Den kvinnliga smaken är något som Sparke går in på i ”Postmodernitet, postmodernism och den kvinnliga smaken”.[22] Jag har inte som intention att peka ut vad som är kvinnlig och manlig smak, det är en snårig väg att gå och det finns inga svar på vad en objektiv kvinnlig smak är. Däremot kan jag hänvisa till vad som historiskt sett ansetts som kvinnliga respektive manliga attribut inom estetiken via Sparkes text. Här beskriver hon att den kvinnliga smaken historiskt blivit reducerad till ”dekoration”.

I och med modernismens inträde i estetiken under 1920-talet så blev det funktionella och avskalade ett manligt attribut. Hon menar att modernismen formade ett hierarkiskt system där man ställde privat mot offentlig, smak mot formgivning, tradition mot form osv och i och med ”kvinnans plats i hemmet” blev således alla de attribut som tilldelats kvinnan motsatser till det som nu blev modernt.

Den dekorativa sidan av estetiken som förknippades med kvinnokultur hade alltså blivit ”marginaliserad och kulturellt undervärderad”.[23] 1908 skriver Adolf Loos *Ornament och brott* där han fördömde ornamentiken och jämförde den med kriminellas tatueringar, han menade att ornament inte upphöjde någon kultiverad persons liv.[24] Med denna text och de år av modernism som följde negligerades alltså på många sätt det som tidigare varit kvinnornas område inom estetiken.

1.9 Disposition

Jag kommer att inleda med del ett som behandlar Markelius och Myrdals Kollektivhus på John Ericssonsgatan 6 i Stockholm, här ges en historisk bakgrund till funktionalismen och sedan en djupare analys av kvinnans plats i funktionalismen och sedan en fördjupning av visuella

[21] Rosenberg, 2002, s. 9.
[22] Sparke, 2003 (1995).
[23] Sparke, 2003 (1995), s. 182.
[24] Adolf Loos, *Ornament och brott: Fyra texter om arkitektur*, Göteborg, 1985 (1908).

aspekter. Därefter följer del två som behandlar Athena-husen i Örebro och 1990-talets alternativ till en patriarkal arkitektur samt en bakgrund till dagens syn på jämställd arkitektur. Avslutningsvis jämför jag de två byggnaderna i slutdiskussionen och sammanfattar vad jag kommit fram till.

2. Markelius Kollektivhus

2.1 Folkhemmet och funktionalismen

På 1930-talet är det kris i Sverige, arbetslösheten och födelsestatistikens nedåtgående spiral är ett faktum, det måste ske radikala förändringar inom flera områden och ett av dem är bostadsfrågan.[25] Det är nu det som kallas folkhemmet börjar ta form i Sverige.[26] Med bland annat stadsminister Per Albin Hanssons reformer skulle man göra Sverige till ett hem för alla, i sitt berömda folkhems-tal säger han ”Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan”.[27]

Arkitekter som Uno Åhrén, Gunnar Asplund och Sven Markelius utgör startskottet för den svenska funktionalismen som får sitt stora genombrott i samband med Stockholmsutställningen 1930 och blir den arkitektur som i regel förknippas med folkhemmet.[28]

Funktionalismen utgår ifrån nya moderna idéer om arkitektur som kommer bland annat från Charles-Édouard Jeanneret, känd som Le Corbusier och den franska och tyska arkitekturen.[29]

I Alva och Gunnar Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* (1934) länkade paret trångboddheten med den fattigdom som präglade Sverige och föreslog sociala reformer där idén om hur man skulle utforma hemmet var en central del.[30] Hemarbetet som utfördes av kvinnor började rationaliseras och mätas för att värdera de oavlönade arbeten som kvinnorna utförde i hemmen. Nu börjar man kräva att ett hem ska nå upp till en viss standard.[31] Funkis-stilens ljusa, rena, vita stil passar bra in i idén om det nya upputsade Sverige. Det funktionalistiska genombrottet hörde ihop med den nationalromantik som under sekelskiftet präglade Sveriges arkitektur där hantverkskaraktären hyllades men som nu började kritiseras av

[25] Alva och Gunnar Myrdal, *Kris i befolkningsfrågan*, Stockholm: Bonniers Förlag, 2011 (1934), s. 7.
[26] Friberg, 2005, s.12.
[27] Per Albin Hansson, *Per Albin om folkhemmet - Per Albin Hanssons tal om folkhemmetmedborgarhemmet i riksdagens remissdebatt*, Stockholm: Metodica Press,1998 (1928).
i Från Fram till folkhemmet, s 227
[28] Gotthard Johansson, *Funktionalism i verkligheten*, Stockholm: Bonniers Förlag, 1931, s. 151.
[29] Johansson, 1931, s. 45ff.
[30] Myrdal, 2011 (1934), s. 289-325.
[31] Gustav Näsström, *Svensk funktionalism*, Stockholm: Natur och Kultur, 2014 (1930), s. 55.

många arkitekter som menade att den idén gjorde att den tekniska utvecklingen försummades och att arkitekturen inte speglade den moderna tid man levde i.[32]

Som tidigare beskrivit speglar den funktionalistiska stilen en traditionellt manlig estetik i och med sin till stor del avsaknad av dekorativa inslag.[33] Funkis-stilen kan uppfattas som stel och väldigt avskalad, med sina kala fasader, stora fönster utan spröjs, ofta platta tak och strikt geometriska former, speciellt under de första åren. Nu är vi vana vid 1960-och 70-talets brutalistiska arkitektur som får 1930-talets funktionalism att framstå som inbjudande men det måste ställas i perspektiv och jämföras med den nationalromantiska anda som innan funktionalismens inträde rådde i Stockholm även om den på vissa sett ledde väg för funktionalismen.[34]

Bild 1. Kollektivhusets fasad mot John Ericssonsgatan

[32] Nässström, 2014 (1930), s. 21.
[33] Sparke, 2003 (1995), s. 181.
[34] Björn Linn, Nationalencyklopedin, ”Nationalromantik” <http://www.ne.se.till.biblextern.sh.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/nationalromantik#arkitektur>, 020117.

2.2 Sven Markelius och folkhemmet

Sven Markelius föddes 1889 i Stockholm och utbildade sig till arkitekt vid KTH och Konstakademin, han var tillsammans med några andra svenska arkitekter en tidig förespråkare för modern arkitektur och funktionalism.[35] Tillsammans skrev de 1931 manifestet *Acceptera!* (1931) där de deklarerade att svensk byggnadskonst misslyckats med att tillgodose folket med de lösningar som en välfungerande arkitektur kunde ge, funktionalismen var svaret på sociala problem och nu var man tvungen att acceptera den byggnadsstil som ”resten” av Europa hade börjat bruka.[36]

I *Acceptera!* talade man om den nya betydelsen av hemmet. Det var inte längre samma typ av familj som använde sig av ett hem, nya funktioner som fritidsaktiviteter, längre skolgång och gifta kvinnor i arbetslivet förändrade även hur familjen brukade hemmet. Inte heller behövde bostaden längre vara representativ på samma sätt som tidigare då arbetet ofta utfördes på kontor.[37]

Allt detta försökte Markelius ta hänsyn till i den nya arkitekturen. I och med att det hemarbetet kvinnorna uträttade i hemmen nu bedömdes började man fundera på hur man kunde förenkla vardagssysslorna, allt skulle rationaliseras och bland annat laboratorieköket blev till.[38] Markelius förespråkade denna förenkling för att kvinnorna skulle få mer tid över och kunna ta sig ut i arbetslivet, hans köksplanering utgick ifrån att man skulle kunna värma upp industriellt producerad färdigmat snabbt och enkelt.[39] Idag är hans arkitektur världsberömd och under 1940-och 50-talet blev han stadsplanedirektör i Stockholm där han utformade stora delar av förorterna, bland annat Vällingby.[40]

2.3 Alva Myrdal och folkhemmet

Alva Myrdal, född 1902 i Uppsala var en svensk socialdemokratisk politiker, tillsammans med maken Gunnar bedrev hon ”radikal” socialdemokratisk politik där
Myrdal kritiserade bland annat tidens syn på barnafostran och menade att det till hälften var samhällets uppgift att fostra sina barn genom barnpedagoger.[41]

---

[35] Eva Rudberg, Nationalencyklopedin, ”Sven Markelius” <http://www.ne.se.till.biblextern.sh.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sven-markelius>, 020117.
[36] Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Gregor Paulsson, Eskil Sundahl och Uno Åhrén, *Acceptera!*, Arlöv, faksimil, 1931.
[37] Dick Urban Vestbro, *Kollektivhus från enkökshus till bogemenskap*, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1982, s. 82.
[38] Elmqvist, 2006, s. 10.
[39] Markelius, ” Kollektivhuset som bostadsform”, *Form*, 1935, s. 101ff.
[40] Rudberg, 020117.
[41] Myrdal, 2011 (1934), s. 602.

I efterkrigstidens Sverige hade kvinnorna precis fått rösträtt och många, även småbarnsmödrar, hade kommit ut i arbetslivet på grund av att männen var inkallade.[42] På 1930-talet är dock arbetslösheten hög och trots att ”kvinnofrågan” fått ett uppsving är kvinnans plats fortfarande traditionellt i hemmen hos barnen, därför menar många att de jobb som finns ska gå till ”bättre behövande”, det vill säga männen.

Alva Myrdal står upp för gifta kvinnors rätt att arbeta och försöker driva en politik som ska underlätta för att kvinnor ska kunna ta plats i yrkeslivet och gärna inom politiken. Under den här tiden pågår en diskussion om huruvida man ska ta till vara på ”det kvinnliga” och upphöja detta eller om kvinnorna i stället ska börja ha möjlighet till att utföra samma uppgifter som männen gjorde. Elin Wägner blir språkrör för de kvinnor som menar att det traditionellt kvinnligt kodade uppgifterna borde få upprättelse medan Myrdal står för det senare, även om hon till viss del uttryckte att när kvinnorna väl hade sina positioner så skulle de utföra arbetet på ett annat sätt än männen.[43]

Denna typ av feminism som har för avsikt att uppvärdera det typiskt kvinnliga utan att frigöra sig från normerna könsuppdelningen tilldelar oss kallas särartsfeminism och den är ofta kritiserad av dagens feminister som menar att idén om det kvinnliga är ett resultat av de strukturer patriarkatet för med sig. Motsatsen skulle då vara samartsfeminism som man menar undviker definitioner av manligt/kvinnligt och riktar sig mot individen.[44] Myrdal var inte en uttalad samartsfeminist, de feministiska teorierna hade inte kommit så långt på 1930-talet men jämfört med Wägner så lutar hon ditåt ideologiskt i och med sin önskan om att kvinnor skulle få uppnå samma möjligheter som männen. Hirdman menar att Myrdal i den mån hon kunde, trots 1930-talet ”sanningar” kring kvinnors begränsande biologi, argumenterade för att kvinnor hade samma intellekt som män.[45]

Myrdal hävdade att samhället behövde kvinnornas förvärvsarbete men hon var även tvungen att ta hänsyn till det låga födelseantalet som hotade befolkningsfrågan under denna tid, Sverige hade i början av 1930-talet lägst nativitet i hela världen. Med detta i beaktning föreslog hon då reformer som skulle möjliggöra att kvinnor både kunde gifta sig, föda barn och samtidigt ha ett yrkesliv. Eftersom det var just befolkningsfrågan som var så akut blev kvinnans position

[42] Ann-Katrin Hatje, ”Triangeldramat mor, barn och industri”, Annika Baude &Cecilia Runnström (red.), *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället,* Stockholm: Carlsson, 1994, s. 60.
[43] Margareta Lindholm, ”En modern Samhällsmoderlighet?” Baude & Runnström (red.), *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället,* Stockholm: Carlsson, 1994, s. 18.
[44] Yvonne Hirdman, ”Rosa Mayreders stora förtvivlan”, *Tidskrift för genusvetenskap,* nr. 2, 1992, s. 48.
[45] Yvonne Hirdman, ”Alva Myrdal – En studie i feminism”, *Tidskrift för genusvetenskap*, nr. 4. 1988, s. 19.

plötsligt viktig och makarna Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* fick därför hårt genomslag.[46] I boken utpekade de bland annat materiella barriärer som hindrade en god fostran, de föreslog det Myrdal kallade för storbarnkammare – ett daghem där man kunde lämna sina barn när man arbetade som helst skulle ligga i förbindning till huset eller åtminstone i kvarteret.[47]

2.4 Kvinnans plats i funktionalismen

Som tidigare nämnt infann sig en ny problematik, beskriven av Sparke i ”Postmodernism, postmodernitet och den kvinnliga smaken”, kring den ”kvinnliga smaken” i och med den moderna estetiken som etablerades under tidigt 1900-tal. Funktionalismens ideal utgick ifrån denna estetik med slagord som ”form follows function”[48] och tidigare nämnd Loos med sin *Ornament och brott* med krav på att formen skulle underordna sig funktionen.[49] Man kan säga att estetiken fick ytterligare manliga attribut när det nu var en dynamisk formkänsla som eftersträvades, den konstnärliga förmågan låg numer i att logiskt tillgodose byggnadens funktion.

Denna logiska bit av arkitekturen har förstås alltid funnits med men blev nu central och den förlegade synen på kön, framförd av bland annat Charles Darwin, där män traditionellt sett blivit tilldelade egenskaper som just logisk mot kvinnans känslostyrd och irrationell, maskuliniserar funktionalismen. Sylvia Benckert och Elise-Marie Staberg beskriver myten om den irrationella kvinnan utifrån det naturvetenskapliga perspektivet i ett nummer av *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (1984) där de menar att doktrinen om kvinnans underlägsenhet blir till naturlag genom Darwin och hänger efter det kvar som ”fakta” som utesluter kvinnan från intellektuella aktiviteter.[50]

Vid Stockholmsutställningen 1930, där funktionalismen för första gången presenterades offentligt i Sverige, med sociala idéer i fokus hade endast en kvinna, Idun Sara Reuterskiöld, fått vara med och arbetat med utformningen, nämligen med detaljer i köken. Eftersom det var män som hade stått för planeringen av köken och det mest uppseendeväckande var att köket krympt i storlek blev många upprörda och tog det som en förolämpning, nu hade kvinnans arbete i hemmet förminskats ännu mer.[51]

---

[46] Birgitta Lövgren, ”Hemarbetsfrågan i svensk politik”, Annika Baude, Cecilia Runnström (red.), *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället*, Stockholm: Carlsson, 1994, s. 22.
[47] Myrdal & Myrdal, 1935, s. 363ff.
[48] Louis Sullivan, ”The tall office building artistically considered”, *Lippincott's Magazine*, nr. 57, 1896, s. 403ff.
[49] Loos, 1985 (1908).
[50] Sylvia Benckert, Else-Marie Staberg, ”Kvinnoperspektiv på naturvetenskaplig utbildning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr.4, 1984, s. 20.
[51] Brita Åkerman, *Den okända vardagen*, 1983, s. 208.

Markelius menade att laboratorieköket var planerat så för att kvinnorna i den nya moderna tiden ändå inte skulle tillbringa så mycket tid i köken utan skulle ägna sig åt förvärvsarbete och sedan få vila vilket i och för sig grundar sig i en förhoppning om att kvinnors arbete skulle bli av samma värde som männens.[52] Detta möttes dock av kritik från den falangen som tillhörde Elin Wägner och idé om upprättelse för de kvinnligt kodade uppgifterna.[53]
Bristen på deltagande kvinnor i Stockholmsutställningen 1930 vittnar om att trots att intentionen var att bland annat förändra vardagen för familjen och för kvinnor så uppmuntrades deras perspektiv i planeringsstadiet ändå inte, männen visste bäst vad kvinnorna behövde. Funktionalismen kan alltså från ett håll beskrivas som ett stilspråk som gagnar mannens traditionella roll, utgörs (på 1930-talet i Sverige) av manliga yrkesutövare och planerare och är en arkitektur som ur många kvinnors perspektiv fråntar deras trygga rum och bryter deras vardagsmönster på ett förhållandevis aggressivt sätt.

2.5 Myrdals och Markelius samarbete – Kollektivhuset

Kollektivhuset blir alltså Myrdals och Markelius gemensamma projekt. Redan 1931 i och med *Acceptera!* hade Markelius m.fl. lagt fram Kollektivhuset som förslag till ny bostadstyp, inspirerade av bland annat den amerikanska modellen ”familjehotellet” som fungerade på ett liknande sätt men snarare riktade sig till de familjer som reste runt och behövde färdiginredda säsongsboenden beroende på var arbetskraften låg.[54]

I *Acceptera!* betonas ambitionen att förändra familjebostaden till en effektiviserad bas-bostad som skulle tillgodose de grundliga behov som kunde önskas av en familj men att övriga sysslor och nöjen skulle förflyttas till kollektiva rum i nära anslutning till lägenheten.
Idén från *Acceptera!* blir till projekt 1932 i samarbete mellan Markelius som står för arkitekturen med hjälp av Myrdal kring de socialpolitiska aspekterna. Tidskriften *Tiden* publicerar Myrdals artikel (1932).[55] Samma år skriver Markelius ”Kollektivhuset - Ett centralt samhällsproblem”(1932).[56] Myrdal poängterar i ”Kollektiv bostadsform” att tidens bostadsform inte följer familjernas behov och påpekar det orimliga i att alla står och lagar mat åt varsin familj i de små instängda lägenheterna. Mycket av hennes argument drivs av frågor kring barn-uppfostran och förvärvsarbete för kvinnor, med kollektiv barnomsorg i huset får hon in båda problemen i en lösning. För oss idag låter det kanske märkligt att hon så utförligt måste

[52] Sven Markelius, ”Kollektivhuset - ett centralt samhällsproblem*”, Byggmästaren*, 1934 (1932).
[53] Lindholm, 1994, s.11.
[54] Asplund m.fl., *Acceptera!*, 1930.
[55] Alva Myrdal, ”Kollektiv bostadsform”, *Tiden*, nr. 7, 1932.
[56] Markelius, 1934.

argumentera för en sådan sak som att barn skulle må bra av att vara tillsammans under dagarna under uppsikt av en person med ”högt ställda pedagogiska krav” medan föräldrarna jobbar.[57]

Myrdal visste vilka motsättningar som väntade ett förslag som detta i en tid där det var självklart att föräldrarna, främst modern, ensamma ansvarade för ett barns uppfostran fram till det att de började skolan. Myrdal talar även om nativiteten och att till följd av möjlighet till barnomsorg och därmed förvärvsarbete och förbättrad ekonomi så skulle fler par våga ”experimentera med barn”.[58]

Markelius text behandlar främst problematiken kring kvinnors förvärvsarbete, han betonar gång på gång att kvinnor arbetar både för att de måste hålla ihop ekonomin men också för att de har ett intresse, begåvning eller en sådan enkel sak som ekonomisk frihet.[59] Han är mycket övertygad om att den kollektiva bostadsformen är det enda alternativet om man ska lösa ”konflikten mellan de gifta kvinnornas och mödrarnas yrkesarbete å ena sidan och hemmets och barnens intresse å den andra”.[60]

Både Myrdal och Markelius är överens om att de rum som tillhört en borgerlig överklass så som barnkammare och representationsrum bortprioriteras i den nya moderna familjebostaden, möjlighet till sådans ska finnas i de kollektiva utrymmena. De talar även båda om påfrestande ekonomiska situationer och avsaknad av hembiträde, det är därmed inte till överklassen dessa hem riktar sig men inte heller till de lägsta inkomstklasserna, Myrdal beskriver att de gruppernas bostadsbehov inte kan tillgodoses annat än genom offentligt ingripande.[61] Det är alltså små medelklassfamiljer som ska bo i huset, det är tillägnat par med ett eller två barn där båda föräldrarna förvärvsarbetar.[62]

Den första skissen av Kollektivhuset är ritad på en tomt i Alvik med denna modell bestod av tre loftgångshus i tio våningar med plats för 600 personer, även en annan skiss på Kungsklippan gjordes med 13 våningar, ingen av dessa gick igenom. 1932 presenterar Myrdal och Markelius sin idé på ett möte som hölls av Yrkeskvinnors Klubb på Hasselbacken i Stockholm. Detta uppmärksammades i pressen och idén möttes av fientlighet och kritik från flera håll, mycket av kritiken kom från landortspressen som menade att lösningen på arbetslösheten var att de kvinnor som ”tagit männens arbeten” skulle tillbaks till hemmen, när de då såg att stadsborna planerade bostäder med ambition att få ut fler kvinnor i arbete rasade

[57] Myrdal, 1932, s. 605.
[58] Myrdal, 1932, s. 603.
[59] Markelius, 1934, s. 1.
[60] Markelius, 1934, s. 1.
[61] Myrdal, 1932, s. 604.
[62] Sven Markelius, DN, 220135.

man mot kollektivhusidén. Många menade också att hemmafruarna inte skulle ha något att göra på dagarna och sitta och rulla tummarna.[63]

Idén möttes även av positiva röster, Maja Feldhov skriver artikeln ”Kollektivhushåll i stället för som nu husmodersslav” i *Morgonbris* (1933) där hon beskriver kvinnornas vardag som 14-16 timmars arbetsdag där de tar hand om hushållet, barnen och dessutom har ansvar för flera yrkesgruppers roll som sömnad, skomakeri och tapetsering, allt detta obetalt. Feldhov menar att tidens kvinnor är helt slutkörda och under rådande förhållanden ändå inte kan ge sina barn den uppväxt de förtjänar för en sådan ”jäktad varelse” har inte ork över. En kollektiv bostadsform skulle erbjuda henne möjlighet till rekreation och barnen lustfyllda dagar.[64]

Markelius håller 1933 ett föredrag om kollektivhus inför socialdemokrater, i Stockholms-tidningen skrev man att männen på mötet inte tyckt att idén var bra, boendeformen skulle ta bort moders-känslan och att barn behövde tomter att leka på, inte höghus.[65] När denna kritik framfördes fick dock vissa kvinnor nog och i en insändare i Social-demokraten står att läsa ”Låt frun slippa laga mat när hon kommer hem från sitt arbete. Laga maten själva i stället.”.[66]

Finansborgarrådet säger nej till Markelius tidigare förslag och han får nöja sig med den lilla tomten på John Ericssonsgatan 6 på Kungsholmen i Stockholm. Ritningen han gjorde där var sju till tolv gånger mindre än tidigare planer, det blev alltså ett förkrympt alternativ till den ursprungliga idén.[67]

Huset står klart 1935 och Markelius själv flyttar in, han och Myrdal har haft överseende med att detta nya sätt att bo på kräver relativt radikala hyresgäster som var villiga att försöka sig på de okonventionella förhållanden Kollektivhuset bjöd på. Det var till stor del mer eller mindre kända kulturarbetare som flyttade in men även ”helt vanliga familjer”.[68] Husets många små lägenheter skiljde sig mycket från den borgerliga innerstadslägenheten så det var säkerligen en stor kontrast för många av familjerna. Trots de trånga ytorna har nästan alla lägenheter stora balkonger och ytterväggen pryds av nästan enbart fönster vilket gör att de upplevs som mycket större och rymligare än vad de är.

---

[63] Vestbro, 1982, s. 87.
[64] Maja Feldhof, ”Kollektivhushåll i stället för som nu husmodersslav”, *Morgonbris*, nr. 2, 1932.
[65] Stockholms-tidningen, 120133.
[66] Insändare, *Social-Demokraten*, 160133.
[67] Vestbro, 1982, s. 89.
[68] Vestbro, 1982, s. 89.

2.6 Visuella aspekter för jämställdhet

Även om Markelius inte någonstans påstår att Kollektivhuset står för en jämställd arkitektur finns det många indikationer på att intentionen finns där, Myrdal skriver i tidskriften *Herta* att ”Kollektivhuset är vidare en ’kvinnosaks’tanke”. Det är inte värt att sticka under stol med”.[69] Så hur manifesteras det då i byggnaden?

Det finns några rent visuella aspekter som man kan se i Markelius kollektivhus som skiljer sig från annan arkitektur från tiden och är placerade där i första hand för att underlätta kvinnans vardag. Jag har fått möjlighet att besöka huset med Gunnar Akner, husets fastighetsskötare som bott i huset sedan 1982 och ägnat stor möda åt att återinrätta vissa av de ursprungliga funktionerna huset hade när det byggdes och genomföra en varsam renovering.

En av de saker som jag tidigare talat om är köken i huset. I en av lägenheterna visar han mig det lilla köket, det är lätt att avläsa som en bortprioritering. Köket är alltså inte ett laboratoriekök i den mening vi är vana vid att se i funkis-husen, de klassiska små köken med glasfönster och skjutdörr intill ett mindre matrum. Det här är något annat, en yta på ca 1,5 kvm (1,35x1,15m) med väldigt smala arbetsbänkar, plats för liten kyl utan frysfack och vägghängda skåp som går hela vägen upp i taket. Det här är ingen plats för matlagning utan en lösning för folk som endast inte ämnar lägga tid åt storkok utan uppvärmning av mat och enklare tillredning. Det ger helt enkelt möjlighet att bjuda på en kopp kaffe eller en enklare måltid, men där finns även en mathiss. I en lucka som går att öppna på väggen går hissen ner till restaurangen, en telefon på väggen som sitter kvar från 40-talet fungerade som central till köket på bottenvåningen som tog upp ens beställning och skickade upp maten i hissen. På ritningen nedan ser ni köket markerat med ”kv”, kokvrå. Utrymmet över kokvrån är mathissen, ytan tar upp mer än hälften av själva köksutrymmet.

[69] Alva Myrdal, “Befolkningsfrågan och kvinnofrågan”, *Herta*, nr. 1, 1933.

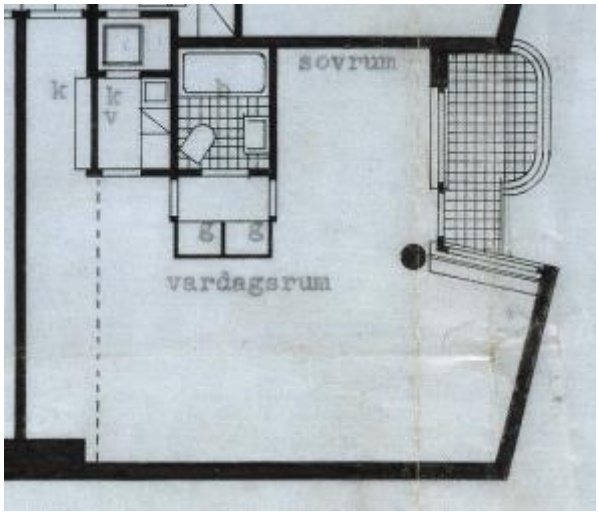

Bild 2. Ritning av lägenhet Kollektivhuset

Bild 3. Köket i en lägenhet i Kollektivhuset

Det är inte så att lägenheten inte rymmer ett större kök, det här är en lägenhet på ca 40 kvm och balkong, utan det är ett medvetet val hos Markelius för att markera att kvinnorna inte skulle ägna tid i köken utan i stället ha tid till arbete. I en informationsbroschyr skriven av Markelius inför inflyttningen i huset skriver han att den som tillfälligtvis vill laga mat själva eller komplettera måltider kan använda sig av köket.[70] Man kan se det som ett experiment för att få ut kvinnorna i den annars mansdominerade offentliga miljön, få möjlighet till förvärvsarbete och därmed egna pengar och frihet. Detta genom att förändra den miljön de var vana vid att ha kontroll över, köket.

Det finns enligt mig en symbolik här. Kökets dimension symboliserar mängden tid som ska tillbringas vid platsen och står för nya ideal. Även om det går att laga mat här så var det inte meningen. De som bor i huset idag använder köket till matlagning i allra högsta grad, Gunnar Akner berättar att man vänjer sig och lär sig använda kökets små ytor. Men på 1930-talet var förmodligen denna lilla inrättning ett hån mot många kvinnor som var vana vid bakning och stora middagar.

Innan hade hemmets sfär varit kvinnornas men det ansågs inte längre som ett modernt sätt att leva på, både Myrdal och Markelius menade att dessa tydliga prioriteringar i planeringen av huset krävdes för att skapa ett normbrytande i familjekonstellationen där kvinnan annars var hemma med barnen medan mannen jobbade. Apropå barnen kommer jag in på en annan sida av den fysiska planeringen som hjälpte kvinnornas vardag.

[70] Informationsbroschyr, Sven Markelius AB, 1934, s. 6. <http://www.markeliushuset.se/Markeliushuset/Litteratur_files/Info-broschyr%201935-s.pdf>, 020117.

Som tidigare nämnt i och med Alva Myrdal var ett problem barnomsorgen. För att kvinnorna skulle kunna få mer tid behövdes en plats där de kunde lämna barnen på dagarna. Detta finns med i planen för huset, Myrdal fick igenom sin idé om en ”kollektiv barnkammare” i bottenvåningen i huset.[71]

När jag besöker huset med Gunnar Akner visar han mig förskolan som nu återinrättats i huset. Den verksamhet som på 1930-talet bedrevs där var en helt annan än dagens. Då var barnkammaren menad för de barn som bodde i huset, detta var en del av den kollektivism som skulle förenkla de boendes vardag. Barnkammaren, som var under uppsikt av utbildade pedagoger och barnpsykologen Alfhild Tamm, blev nu en trygg plats för kvinnorna att lämna sina barn på.[72]

Denna lösning av barnkammare i huset var ett steg i riktning för en kvinnlig frigörelse. Det hade antagligen varit ett för stort steg att inrätta dagis i den mening vi har idag, det krävdes förmodligen för många familjer att det var en seriös och trygg plats i samma hus som man levde i för att minska kontrasterna för barnen, att föräldrarna hade nära relation till platsen deras barn vistades på under dagarna. Det fanns även möjlighet att låta barnen bo i kammaren under perioder, i en artikel Markelius skriver i samband med inflyttningen i huset förklarar han:

> De som så önska kunna få ha sina barn boende i barnavdelningen. Denna möjlighet speglar givetvis en stor roll för familjer, där mödrarna ha natt- eller kvällsarbete. Även där familjens ekonomi tvingar till trångboddhet kan möjligheten att låta barnen bo i barnavdelningen även över natten medföra ojämförligt mycket större trevnad och sundhet än vad en överbefolkad bostad tillsammans med vuxna människor kan erbjuda. [73]

Detta citat belyser även tidens syn på kvinnornas roll som mödrar, trots Markelius påstådda ”radikala kvinnosyn”. Att det fanns en pappa som kanske inte jobbade natt togs inte hänsyn till, om mamman var borta behövde barnen omsorg av utbildad personal.

Den tredje fysiska aspekten som förenklade hemarbetet är tvättnedkasten som fanns på varje våningsplan i huset.[74]

---

[71] Myrdal, 1932, s. 605.
[72] Markelius, 1935. s. 125.
[73] Markelius, 1935, s. 103.
[74] Broschyr från bostadsrättföreningen Fågelbärsträdet, ”Kollektivhuset i Stockholm”, Stockholm, 1937, s. 7. <http://www.markeliushuset.se/Markeliushuset/Litteratur_files/Kollektivhuset%20i%20Stockholm-s.pdf >, 020117

Den tid som gått åt till att ta hand om familjens tvätt lades nu på personalen i huset som tog hand om tvätten, det var bara att slänga ner den i samma slags anrättning som ett sopnedkast, som förövrigt också fanns i huset vilket var ovanligt under den här tiden. Dessa tre aspekter med ett rationaliserat kök, barnkammare i huset och tvättnedkast förenklade det arbete som annars traditionellt utförts av kvinnor och tagit upp mycket av deras tid.

Bild 4. Kvinna vid tvättnedkast, kollektivhuset

I informationsbroschyrens inledning beskrivs husets finesser som ett alternativ till ”de vanliga bostäderna” där det fodras dubbel arbetsprestation av de kvinnor som förvärvsarbetar.[75]

Nu när tvätt, matlagning och barnomsorg var omhändertaget av andra och de fysiska platserna som annars haft utrymme i hemmen var förflyttade till andra delar av huset blev hemmen till en slags frizon med plats för vila. Lägenheterna i kollektivhuset erbjöd inte den aktivitet som en stor våning gjorde utan förpassade tidigare privata ansedda aktiviteter till mer offentliga rum. Denna förflyttning kräver att kvinnor lämnar hemmen och därmed även den privata sfären hon traditionellt blivit ihopkopplad med.

Denna syn på kvinnor som privata och män som offentliga är omdiskuterad och problematisk, Carina Listerborn beskriver i artikeln ”Rädslans geografi - om "privata" kvinnor och "offentliga" män” (2001) om att uppdelningen är refererad till framväxten av det moderna samhället av historiker, det vi refererar till idag som offentligt rum härstammar från 1700-talets västerländska borgerliga kultur där de kommersiella handelsformerna krävde ett rum för utbyte av varor och tjänster. Dock har feministiska forskare kritiserat konstruktionen av privat och offentligt då det ofta inneburit att den privata sfären ofta ignorerats, de har velat se det privata i relation till de offentliga i stället för en sådan tydlig uppdelning.[76]

Detta är alltså ett återkommande tema, precis som Wägner och Myrdal som beskrivet fick stå för två olika falanger av kvinnorörelsen så finns den problematiken än idag kvar inom feministiska teorier. Ska man arbeta för att kvinnor ska få komma ut i offentligheten och få erövra samma rum som männen eller ska man belysa de traditionellt kvinnligt kodade rummen

[75] Informationsbroschyr, Sven Markelius AB, 1934, s. 4. http://www.markeliushuset.se/Markeliushuset/Litteratur_files/Info-broschyr%201935-s.pdf
[76] Carina Listerborn, “Rädslans geografi - om ‘privata’ kvinnor och ‘offentliga’ män”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 2, 2001, s. 92ff.

och ge dem upprättelse? Denna problematik är snårig, den hör ihop med hur man talar om kön i genus-teori. Samtidigt som målet för jämställdhet är att kön inte ska spela någon roll så är det förminskande för kvinnor att bortse från männens dominans. Så fort man separerar kvinnor och män och teoretiker förklarar exempelvis den manliga sociala dominansen över kvinnor är det lätt att hamna i ett mönster där man på vissa sätt befäster det man önskar frångå. Hirdman menar att genusformeringen som hon kallar den (den ideologiska och fysiska isärhållningen och maktformeringen) bör ses som delförklaringar i en process som är ständigt pågående, inte som teorier om könsförtryckets ursprung.[77] Med andra ord var förmodligen isärhållandet av könen i en lösning av patriarkala strukturer under 1930-talet ett krav för att nå resultat.

De jämställda aspekterna av arkitekturen i Kollektivhuset består alltså främst av att den privata bostaden bortprioriteras i mån för andra funktioner som möjliggör kvinnans frigörelse och därmed ett steg bort från patriarkala strukturer. Kollektivet i det här fallet har praktiska funktioner och resultatet blir en hög procent gemensamma utrymmen med små lägenheter som kräver mycket ljus för att inte kännas instängda och minimala kök med speciella tekniska lösningar. Vi går vidare till Athena-husen för att se hur man valt att planera kollektivhus på ett annat sätt än Myrdal och Markelius version.

[77] Yvonne Hirdman, *Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning*, 2004, s. 59.

3. Athenahusen

3.1 1990-talets arkitektur

Rent stilmässigt skulle man kunna placera Athenahusen i 1990-talets postmoderna arkitektur, den har delvis lämnat den modernistiska avskalade estetiken och börjat leka med historicism. Man placerar gärna klassiska element ihop med modern arkitektur och att det ibland ser konstlat ut spelar ingen roll, intentionen är inte att föreställa ett gammalt hus, det är snarare viljan provocera genom att frångå de puristiska idealen ur modernismens och på ett nästan ironiskt sätt blanda den med ”oförenliga” inslag hämtade ur historien.
Detta har kallats *double coding* av den amerikanska arkitektur-forskaren Charles Jencks som då refererar till ironin som finns i bildspråket men som kräver avläsare som kan se kontexten.[78] Exempel på sådana element kan vara kolonner och tympanonfält, i detta fall är det inte extremt framträdande men vi kan ändå hitta spår av det i taken och ingången som liknar antikens tympanonfält.

Denna dubbla kodning påminner mig om de queera koderna Katarina Bonnervier talar om i *Behind Straight Curtains*. Bonnevier menar att det finns en queer tendens i att använda arkitektur på det här sättet, att gömma men visa för de som kan koderna. Ett av hennes exempel är Eileen Greys arkitektur som berättar en historia som är omöjlig att se om man inte uppfattar koderna, fickor i väggarna och glidande dörrar.[79]
Samtidigt kan vi i Athena-husen se spåren av funktionalismens formspråk, främst i viljan att släppa in så mycket ljus som möjligt och de relativt kala fasaderna.

Athenahusen är ett så kallat stjärnhus vilket betyder att det är tre sammanfogade huskroppar som tillsammans bildar en slags fyr-uddig stjärna sedd uppifrån. Denna byggnadstyp ger ett trapphus i mitten av byggnaden och ofta är det en lägenhet per våning och huskropp vilket ger lägenheterna ljus från tre olika håll. Stjärnhusen utformades under 40-talet, de första stod klara i Gröndal utanför Stockholm 1944, ritade av arkitekterna Backström och Reinius i kvarteret Akterspegeln men stadsplanen för stjärnhusen var undertecknad Sven Markelius.[80] Det går med andra ord att förankra Athena-husens arkitektur i funktionalismen vi såg i kollektivhuset på John Ericssonsgatan 6.

---

[78] Charles Jencks, *The New Paradigm in Architecture*, London: Yale University Press, 2002, s. 19.
[79] Bonnevier, 2007, s. 47.
[80] Eva Rudberg, ”Att berika funktionalismen”, *Tidskriften Arkitektur*, nr. 6, 1982, ff. 4.

Bild 5. Ett av Athena-husens fasad

3.2 Jämställdhet i arkitekturen på 1990-talet i Sverige

Till skillnad från på 1930-talet så hade man på 1990-talet under några decennium börjat uppmärksamma jämställdhetsfrågor även inom byggande och arkitektur-processer. 1979 hålls konferensen *Bygga och bo på kvinnors villkor* i Sverige och efter den följde flera liknande sammanträdanden.[81] Kvinnorna började kritisera funktionalismen och dess traditionellt manliga ideal såsom rationalism och effektivitet och förespråkade i stället ekologiskt och kollektivt boende för framtiden. Gruppen BIG, ”Bo i gemenskap” grundades i slutet av 1970-talet där man betonade gemenskapens betydande roll inom bland annat boendeinflytande, resurshållning och boendeomsorg.[82] Föreningen Kvinnors byggforum bildas 1981 av en grupp engagerade arkitekter och fungerar som ett nätverk för kvinnor i branschen där det diskuteras ”plan-bygg- och förvaltningsfrågor ur ett maktkritiskt perspektiv”.[83]

Det är alltså med många år av aktiv kamp för en jämställd bransch bakom sig som Athena-projektet tar plats på mässan Bo92 i Örebro 1992.

[81] Larsson&Jalakas, 2008, s. 23.
[82] Friberg, 2005, s. 14.
[83] Kvinnors byggforum, ”Om oss”, <Kvinnorsbyggforum.org/om-oss-kontakt/> 020117.

3.3 Bo92

Athena-projektet var en del av en bomässa som hölls i Örebro 1992 med Örebro kommun som initiativtagare. Följden av den blev en ny stadsdel i södra delen av staden, Ladugårdsängen. Temat var ekologi och miljö och metoden var att integrera olika grupper av människor och få varierade lägenhetstyper, en annan aspekt var att man skulle frångå idén om kärnfamiljen och fokusera på andra konstellationer. Det var denna beskrivning som fick mig att välja Athena-projektet som analys-objekt då det så tydligt skiljer sig från Markelius och Myrdals idéer, deras kollektivhus utgår så uppenbart från kärnfamiljen men med det radikala i en arbetande hustru. Här har vi i stället en mer kontrasterad analys av samhällets individer som kräver bostäder för den som inte ingår i en kärnfamilj.

Idag kan idén om kärnfamiljen kan kännas lite utdaterad, i Sverige lever 70 procent av befolkningen ensamma eller med ytterligare en person.[84] Det är dock fortfarande en standard man använder sig av i utformandet av bostäder, exempel kan vara att en tvåa ofta har ett sovrum med plats för spjälsäng. Bonnevier beskriver att den heterosexuella matrisen som Butler kallar den är uppenbar i byggda miljöer även fast vi vet att alla inte lever efter den, hon använder återigen Eileen Greys Villa E1027 och beskriver möjligheterna för ”togetherness and loneliness”.[85]

Två av de övergripande målen för Bo92 var som går att läsa i arkivförteckningen för projektet var:

> - Jämlikhet: Stadsdelen skulle utformas så att social-, ålder- och ekonomisk segregation motverkades.
> - Olika människor har olika förutsättningar, behov och önskemål. Planeringen skulle ej utgå från genomsnittsmänniskan.[86]

Athena-projektet är alltså en del av ett större projekt och ligger därmed i anslutning till andra hus som även de är uppförda inom de mål Bo92 hade då alla byggnaderna var lagda till samma område. Ändå stack Athena-husen it utifrån ett jämställdhets-perspektiv.[87]

---

[84] Statistiska centralbyrån ”Så bor och lever Sverige”, 2014. <http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0001_2014K01_TI_02_A05TI1401.pdf> , 020117.
[85] Bonnevier, 2007, ff. 50.
[86] Arkivförteckning. Bo 92 i Örebro AB – Örebros stadsarkiv.
[87] Boverket, 2015, s. 14.

3.4 Ritat, förvaltat och ägt av kvinnor

Athena-projektet utmärker sig som sagt via sitt, redan i planeringsstadiet, initiativ till att bara ha kvinnliga deltagare i processen, från idé till förvaltning. Tanken var att bygga på kvinnors villkor, dock inte endast *för* kvinnor utan det var ett ”experiment” för att se hur resultatet blev. Tillsammans med företaget Athena-bostäder drev Bo92’s kvinnogrupp projektet, kvinnogruppen bestod av tio kvinnor.[88]

Bild 6. Framsida av broschyr för Athena-projektet

Enligt Eva Björklunds rapport om Athena-projektet blev slutresultatet mycket bättre än de flesta andra projekt som var med i Bo92. I rapporten jämför hon Athena-husen med 8 andra av projekten och argumenterar för att Athena-projektet håller högre standard än resterande på nästan alla fronter, då både när det gäller rent praktiska lösningar som källsortering men även lägenheternas karaktär med ljusinsläpp och takhöjd.[89]

Fönstersättningen i lägenheterna skapar genomblickar mellan rummen, till exempel ser man rakt ut genom vardagsrumsfönstret från hallen och takhöjden är 20cm högre än det normala då, 240cm. I broschyren går att läsa: ”Vi slösar med sol och himmelsljus i våra bostäder”.[90]

Eftersom huset är av stjärnhus-karaktär är trapphuset centrerat till mitten av huset med ljusinsläpp från stora fönster. Ljuset var viktigt för kvinnorna i projektet, dels att huset till skillnad från alla andra hus på mässan var vinklat för att alla lägenheter skulle få maximalt ljusinsläpp med fönster åt tre väderstreck men även att alla lägenheter skulle ha balkong och fönster i badrum. Detta fokus på ljus känner vi igen från Markelius arkitektur.

För att komma närmre Bo92’s mål om att inte bara bygga för kärnfamiljer nyttjade man i Athena-projektet flyttbara väggar, för att enkelt kunna förändra hemmen och rummen till vad som passade en.[91] Denna typ av anpassning främjar även ett livslångt boende då man är i behov av olika lösningar under olika perioder i livet. De flyttbara väggarna visar på ett normkritiskt tänkande som utgår ifrån att alla inte lever efter stereotypa ramar.

[88] Boverket, 2015, s.14.
[89] Björklund, 1993, s. 7.
[90] Broschyr för Athenaprojektet, se bilaga längst ner.
[91] Broschyr för Athenaprojektet, se bilaga längst ner.

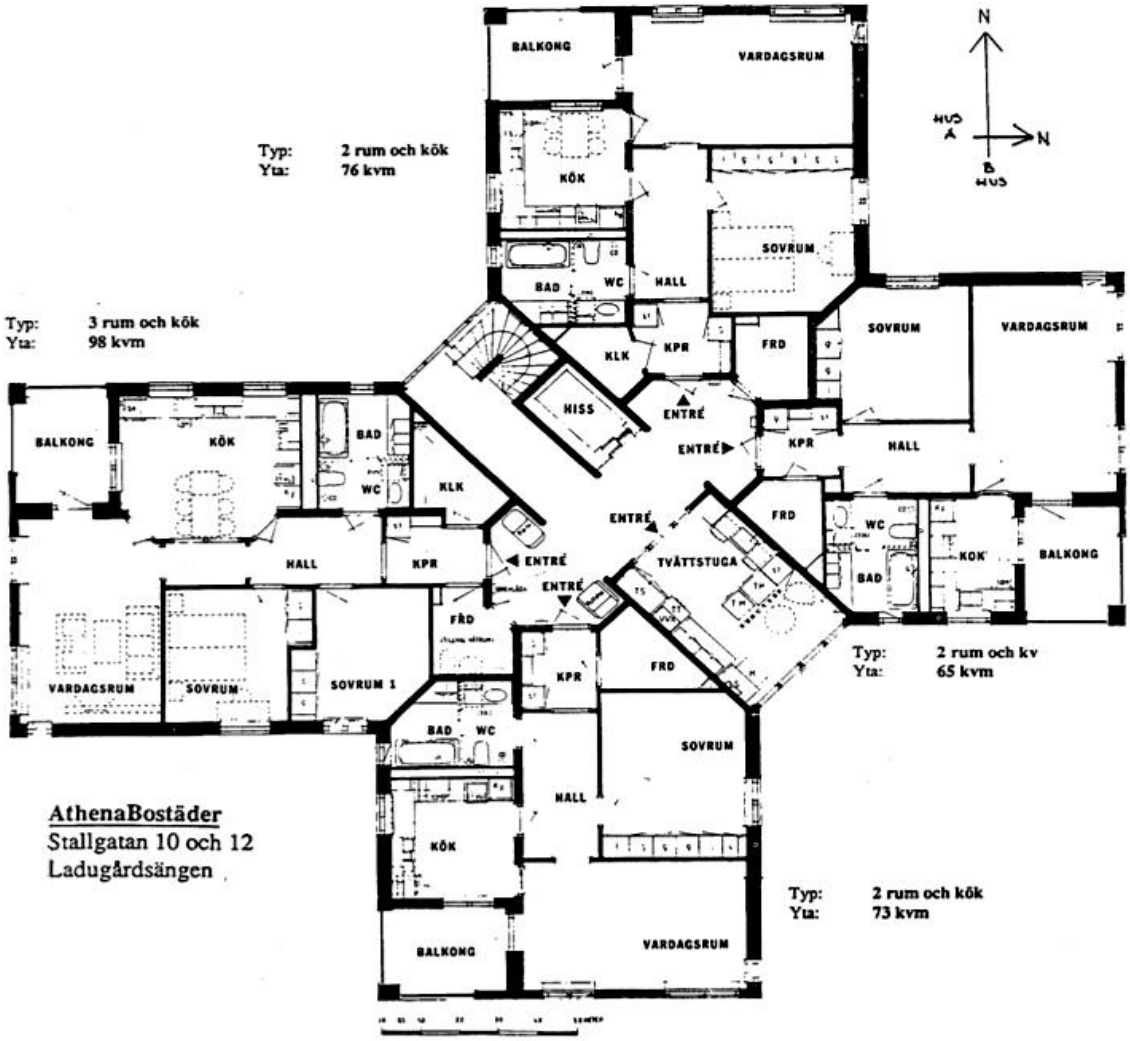

Bild 7. Ritning över ett av Athena-husen, andra våningen

Så hur blir resultatet i en kvinno-separatistisk arkitektur-planering? Det visar sig att kvinnor kan! Annika Scheele, en av de tio kvinnor i kvinnogruppen, berättar i en intervju att av de 14 projekten som var med i Bo92 så gick alla utom Athena-projektet och ett till i konkurs kort efter invigningen.[92] På mässan vann huset pris för sitt trapphus.

Athena-projektet hade inte samma vision om att förändra situationen för kvinnor som Kollektivhuset hade, här har man i stället bakat in genusperspektivet i hela projektet och det är intressant vad processen förde med sig. Athena-huset är alltså ett exempel på hur en icke-patriarkal planering ser ut, genomförd av kvinnor för att se hur resultatet blir när män inte är delaktiga.

[92] Eva Blomberg, ” Kvinnotankar födde hus med ljus”, *Bofast*, nr. 1, 2009.

3.5 Visuella aspekter för jämställdhet

Ledord för Athena-projektet som kom ur kvinnogruppens erfarenheter och kunskap var; livslångt boende, gemenskap, föränderliga hem, enkel vardag och ekologiskt tänkande med allergivänliga hus.[93] För dessa mål gjordes olika insatser varav jag valt att ha med några exempel som jag tycker är intressanta för min frågeställning. Bland annat har kvinnorna valt att satsa på att enklare kunna göra rent i hemmen. Alla badrum har endast vägghängt porslin för att kunna rengöra golvet lätt, det finns heller inga rör eller skåp som når ner till golvet. Det är förberett med plats för diskmaskin och tvättmaskin, det är ett fönster placerat framför diskbänken för att man ska kunna ha en trevlig utsikt och arbetsbänken är höj- och sänkbar för att man ska kunna anpassa den efter sin längd. Det finns ”städvänliga” rör- och elinstallationer och lättskurade golv.[94] Dessa aspekter finns med för att man förväntar sig att de personer som bor i lägenheterna städar själva hemma och man har gjort sitt allra bästa för att förenkla dessa vardagsbestyr.

Tvättstugan ligger inte som i de allra flesta hus i källaren utan har fått flytta upp till våning ett och fått stora fönster som vetter ut mot parken så att tvätten kan bli en trevlig upplevelse. Man har alltså gjort en ekonomisk avvägning och beslutat sig för att använda den annars attraktiva lokalen till en gemensam tvättstuga med stora glasdörrar som tar bort känslan av isolering och instängdhet som tvättstugor annars vanligen ger.

Bild 8. Fotografi av tvättstugan i ett av Athena-husen

[93] Broschyr för Athena-projektet, se bilaga längst ner.
[94] Broschyr för Athena-projektet, se bilaga längst ner.

En tredje aspekt är de gemensamma utrymmen som till skillnad från Kollektivhuset inte främst löser praktiska problem men som är där för att ge trevnad, en gemensam lokal högst upp i huset som kan användas till fest eller sammanträden, ett bostadsrum/hobbyrum som kan omvandlas till lokal för tillfällig yrkesverksamhet eller vernissage, ett förråd med plats för extra kyl/frys för alla i huset.[95] En stor del av husets yta är alltså gemensamma ytor.

De stora farstukvistarna är uppdelade i två på varje våning så att två lägenheter delar samma vrå med utrymme för till exempel rullstol eller vagn, det framgår på ritningen högre upp. Enligt Eva Björklunds rapport ökar gemenskapen om man delar in den i mindre grupper så att man känner att man först förankras i en mindre grupp och således känner sig säkrare i den stora gemenskapen, kanske var de delade farstukvistarna tänkta så.[96] Även trädgårds-omsorgen var tänkt at delas gemensamt. Ann-Cathrine Åquist som jag intervjuat i telefon har bott i huset sedan 1993 och hon berättar att från början hade varje hushåll ett träd var att vattna och ta hand om och det fanns odlingslotter som skulle skötas av de boende, de finns inte kvar idag dock.

> ”Det blev inte så mycket av det, träden klarade sig första året, det var en bra idé men höll inte i längden. Idén om att gården skulle vara gemensam har lite förfallit.” [97]

Åquist menar att det som främst utmärker husen idag är det ljusa trapphuset, den vackert placerade tvättstugan och idén om en enkel vardag. De gemensamma aspekterna tycks ha försvunnit i och med flera byten av ägare, de första åren förvaltade Annika Scheele som var med i kvinnogruppen husen och på den tiden var Athena-husens idéer mer påtagliga.

En fjärde intressant aspekt är hur man tänkt på det offentliga/privata. Detta ämne har problematiserats mycket i forskningen kring jämställda miljöer. I Larssons essä ”Kön och rum i den fysiska planeringen” kritiserar hon faktumet att många av de rapporter och check-listor som tagits fram för en ökan jämställdhet i byggda miljöer hänvisas kvinnors inflytande till detaljplan och ”vardagslivserfarenheter”, det vill säga hem-miljön. När kvinnor väl ska komma till tals så får de alltså ofta göra det kring ämnen som inte är med i de första planerings-stadiet.[98] Detta eftersom att männen fortfarande äger det offentliga rummet i hög grad och

[95] Björklund, 1993, s. 29.
[96] Björklund, 1993, s. 12.
[97] Telefonintervju med Ann-Cathrine Åquist av mig, Stockholm, 221216.
[98] Larsson, 2005, ff. 216.

därför utgår man ifrån att de vet bäst när det gäller planläggning av till exempel transporter, vägar, utformning av centrum och liknande.[99]

Kvinnor har än idag inte samma rätt till de offentliga rummen i staden trots att de i högre grad flyttar in till storstäder och förvärvsarbetar i städerna.[100] I många fall menar man att denna begränsning beror på att kvinnor inte känner sig säkra i urbana rum, i synnerlighet om kvällarna i dåligt upplysta miljöer men även över lag.[101] För att förändra denna uppdelning krävs radikala projekt för att förändra och modernisera synen på kvinnor och acceptera kvinnors rätt till samma miljöer som männen men på bostadsnivå kan man tillämpa olika arkitektoniska lösningar för att förhindra denna gränsdragning.

I Athena-huset har man i viss mån suddat ut gränsen mellan offentliga och privata rum genom att dela upp vägen in i lägenheterna från gatan i flera lager, från gatan möts man först av en semi-privat yta som är inhägnad men öppen, relativt höga staket omger platsen men staketen av trä är luftiga och genomskådliga. Detta gör att man befinner sig i en trygg zon som ändå är offentlig innan man träder in i trapphuset. Trapphuset är inte bara en genomfart till lägenheten utan en trevlig plats med målningar på väggarna, ljusa rum med soffor, en plats för möte om man så vill. Eva Björklund skriver i sin rapport:

> I detta sammanhang av förhållandevis god standard på bostadskomplementen i alla projekt utmärker sig dock Athena-projektet med den mest konsekvent genomförda lösningen. Athena har tagit fasta på och utvecklat det som är flerfamiljshusets mest typiska utrymme - trapphuset- och till det kopplat det som är flerfamiljshusets möjlighet - samverkan i och kring gemensamma utrymmen.[102]

Farstukvistarna jag tidigare talade om understryker denna idé, de är en förlängning av denna semi-privata yta där man är till sist är två hushåll som delar platsen innan man öppnar dörren till sitt eget hem. På detta sätt tar Athena-husens arkitektur makt över de traditionella idéerna om offentlighet/hem och låter de boende istället försiktigt vallas igenom dessa nivåer.

Dessa aspekter är alltså alla tillkomna efter vilka behov de kvinnor som satt med i kvinnogruppen menade fanns. Det mesta handlar om förenkling, husen blev automatiskt handikapp och allergi-anpassade. Det är intressant att se hur man försöker inte bara förenkla vardagen utan även förbättra och förhärliga de annars ansett tråkiga uppgifter som ofta hamnat på kvinnor. Städning och tvätt utgörs fortfarande till störst del av kvinnor, enligt statistiska

[99] Friberg, 2005, s. 11.
[100] Larsson&Jalakas, 2008, s. 23.
[101] Gunnel Forsberg, ”Den genderiserade staden”, *Speglingar av rum*, Friberg (red.), 2005, ff. 21.
[102] Björklund, 1993, s. 28.

centralbyråns undersökning från 2010/2011 ansvarade kvinnorna fortfarande för mer än tre gånger så stor del av tvätten än männen.[103] Vad Athena-gruppen gjorde var att göra den till en trevligare stund. Samma sak gäller disken, som är jämnare fördelad mellan könen men som kvinnorna fortfarande lägger mer tid på, där man har låtit placera ett fönster framför för att inte behöva stå och stirra in i väggen.

Som sagt kvarstår frågan om huruvida progressivt det är för jämställdhetsarbetet att arbeta kring dessa ”kvinnliga behov” på det här sättet.

4. Slutdiskussion

I Slutdiskussionen tar jag upp de frågeställningar jag hade kring hur en alternativ arkitektur kan se ut. Jag problematiserar synen på kvinnans behov, varför kollektivet fungerar som ett jämställt alternativ och vad hur jämställdheten manifesteras i mina byggnader. I slutet reflekterar jag över hur jag hade kunnat gå till väga för en annan, mer komplett analys.

4.1 De ”kvinnliga behoven” tillgodoses på olika sätt

Myrdal och Markelius projekt utmärker sig genom de sociala idéer som ligger till grund för huset, de var ute efter förändring och på många sätt pionjärer inom kollektivhus i Sverige. Huset innefattade sociala reformer och hade stor inverkan på de boendes vardag, det lösgjorde tid för kvinnorna som annars varit bundna till hemmets sysslor och barnskötsel. Eftersom det har hänt en del med könsrollerna inför Athena-projektet är det inte lika tydligt vilka skillnader den arkitekturen gör. På 1990-talet förvärvsarbetar 76 % av kvinnorna i Sverige i åldern 20-64.[104] Därför inte att säga att de är bundna till hemmet i samma utsträckning som 1930-talets kvinnor var, dock som ovan nämnt utför de fortfarande hushållssysslor i högre grad än männen.

En slutsats jag dragit är att den största skillnaden mellan objekten är på vilket sätt man betraktat de traditionellt sett kvinnligt kodade uppgifterna och vad man sett för lösningar. Myrdal och Markelius är ense om att de ska bortprioriteras och ersättas av personal så att kvinnorna kan få tid till rekreation och uppfylla sina mål i livet under någorlunda liknande förutsättningar som männen. I Athena-husen har man i stället sett till att de sysslor som ska utföras ska bli mer nöjesfulla och förenklade.

[103] Statistiska centralbyrån, *På tal om kvinnor och män*, 2013, s. 40. <http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0201_2013B14_BR_X10BR1401.pdf> 030117
[104] Statistiska Centralbyrån ”Förvärvsarbete kvinnor/män”, 2010. <http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0201_2010A01_BR_08_X10BR1001.pdf> 030117

Detta kan bero på att man kommit så pass långt i jämställdhetsarbetet att man hoppas att männen i lika hög grad ska utföra dessa sysslor eller så har man utgått ifrån kvinnornas vardag och gjort förbättringar till deras fördel. Trots att det första alternativet känns mer optimistiskt då det skulle betyda ett mer jämt fördelat hushållsarbete mellan kvinnor och män är det inte så realistiskt som vi kan förstå av statistiken, där till exempel en trevligare tvättstuga ändå kommer nyttjas cirka tre gånger mer av kvinnorna.

Kvinnornas behov i arkitekturen har alltså värderats högt i båda fallen men fått helt olika utfall, i Athena-projektet kan man anta på att man omsorgsfullt reflekterat kring kvinnornas vardag i och med att gruppen består av endast kvinnor, i Markelius fall har han tagit stor hjälp av Myrdal samt haft en utpräglad idé om kvinnligt förvärvsarbete bakom projektet. Lösningarna har dock sett helt olika ut, i Kollektivhuset är köken små, mörka och trånga, i Athena-husen är de stora, en lägenhetstyp har exempelvis kök med tre fönster i två väderstreck.[105] Det är förstås möjligt att köket fått återupprättelse på grund av att det inte längre i samma grad är ett kvinnligt kodat rum och därför får ta mer plats. I det här fallet har dock inga män varit med i planeringen av köken men att stora kök blivit modernt igen kan ha att göra med detta, en man förlorar inte sin manlighet genom att tillbringa tid i köket idag och därför blir köket återigen en värdefull plats, möjligtvis på grund av att männen nu vistas där.

Det är svårt att avgöra om Athena-projektets arkitektur gör någon skillnad för jämställdhetsarbetet, det finns som sagt en risk för att det snarare befäster traditionella idéer om manligt och kvinnligt, de strukturer som utgör det patriarkala samhället kommer inte förändras av denna typ av arkitektur men troligtvis gör den det obetalda hemarbetet mer uthärdligt för många kvinnor och är i det perspektivet ett feministiskt initiativ. Förhoppningsvis har de haft intentionen att männen ska göra hälften men det kan också uppfattas som att man gett upp hoppet om jämställdhet. Markelius-husets kollektiva lösningar förändrade förmodligen i högre grad kvinnornas liv och det är svårt att inte påstå att en chans för kvinnor att komma ut i arbetslivet inte är ett stort steg för jämställdheten.

4.2 Kollektivet jämställt?

Den kollektiva aspekten är intressant, idén om det kollektiva är det som de två objekten har gemensamt som lösning för en förenklad vardag även om de skiljer sig åt. Redan 1835 skrev Carl J L Almqvist i sin essä ”Purpurgreven” om universalhotellen, kollektivet som jämställdhetsfrämjande då kvinnorna genom detta skulle sluta begränsas till husmorsslav så fort

[105] Se ritning på s. 24.

de gifte sig.[106] Lisa Sangregorio skriver följande i sin artikel *Vad hände med hushållsarbetet, kamrater?* (2007):

> De materialistiska feministerna i det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets USA, Alva Myrdal i 1930-talets Sverige, arbetsgruppen Bo i gemenskap och den nordiska forskargruppen för det nya vardagslivet under mitt eget vuxenliv – alla har förespråkat boendeformer som bygger på samarbete över hushållsgränserna och samutnyttjande av utrymme, utrustning och ibland tjänster.[107]

Med det sagt är idén om kollektivet som jämställt gammal. Men på vilket sätt är den jämställd? I Boverkets rapport tar man upp kollektivhus som alternativ då man menar att det förebygger en ojämn fördelning av det obetalda hemarbetet mellan män och kvinnor.[108] Detta är det vanligaste argumentet för att kollektivet är jämställt. En annan idé är att närheten till gemenskap ger kvinnor som kanske annars känner sig utsatta på grund av fysisk underlägsenhet en känsla av trygghet och därmed blir lugnare av den kollektiva miljön. Ett av de delmål regeringen kommit fram till i jämställdhetsarbetet är ”Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet”.[109] Ett bra sätt att lösa detta på är att ha folk man känner nära då det minskar våldet eftersom risken att bli avslöjad är större. En annan vinkel är att det kollektiva boendet har normkritisk potential, Eva Sandstedt, professor i psykologi, säger i en intervju i tidskriften *Genus* (2012) att uppdelningen av arbetet mellan individerna gör att tvåsamheten får mindre betydelse.[110]

I Kollektivhuset på John Ericssonsgatan var funktionerna som följde avgörande för att idén om boendet skulle fungera då. I Athena-husen är gemenskapen där främst för trevnad, inget barn blir lämnad ensam en hel dag om inte kollektivismen fungerar för på 1990-talet finns det etablerade förskolor för alla barn. Men ändå har kvinnogruppen valt att tillämpa dessa kollektiva idéer för att förbättra vardagen, kanske för trygghetskänslans skull.

Husen fungerar idag utan de kollektiva inslagen, men spåren efter en arkitektur lämpad för kollektivism kvarstår, i Kollektivhuset har man valt att på senare år förhöja dessa och återinrätta vissa delar såsom förskolan och mathissarna men i Athena-husen har de sakta försvunnit. Förutom de gemensamma utrymmena som idag är vanliga i nybyggen kvarstår det

---

[106] C. J. L. Almquist, ”Purpurgreven”, Fredrik Böök (red.) *Samlade skrifter, del 16: Törnrosens bok,* Stockholm: Boniers förlag, 1923 (1835).
[107] Lisa Sangregoio, ”Vad hände med hushållsarbetet, kamrater?”, *Tidskrift för genusvetenskap*, nr 3, 2007, s. 47.
[108] Boverket, 2015, s. 6.
[109] Regeringens hemsida, ”Mål för jämställdhet”, 2016, <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstalldhet/mal-for-jamstalldhet/> 030117
[110] Charlie Olofsson, ”Boenden som bryter normer”, *Genus*, nr. 2, 2012.

speciellt utformade trapphuset som ger plats åt möten utanför sin lägenhet för en känsla av gemenskap som jag tror har en stark kollektiv inverkan, som Björklund resonerar:

> Trapphuset är utformat som en förbindelselänk mellan gata och gård, mellan lägenheter och gemensamma utrymmen, men det har också sitt egenvärde. Med fönster mot gården och glaspartier mot tvättstuga och allrum, som ligger mot gatan, kan det främja kontakter, tillhörighet och ansvarstagande.[111]

Detta innebär att det arkitektoniska resultatet av idén av det kollektiva i Athena-husen faktiskt hänger kvar och kan bidra till gemenskap trots att de sociala idéerna inte längre är närvarande. Jag har svårt att tänka mig att Kollektivhusets arkitektur lämnar kvar några sådana funktioner, idag bor få tvåbarnsfamiljer i ettor på Kungsholmen och tvingas ut i de gemensamma rummen på grund av brister på plats i lägenheterna.

4.3 Vad är jämställdhet och hur manifesteras den i mina objekt?

Båda dessa objekt jag valt att analysera opererar efter genussystemet, de har båda gjort ett försök att nå ett mer jämställt samhälle men efter ett isärhållande av könen. Markelius och Myrdal fick arbeta med relativt konkreta aspekter, där fanns tydliga barriärer som omöjliggjorde för kvinnor att leva ett friare liv. I Athena-projektet är genus-perspektivet mer komplext vilket fungerar väl i dagens samhälle men man har fortfarande genom processen på många olika sätt befäst könsroller, exempelvis genom att utesluta män från projektet.

Denna separatistiska process kan vara nödvändig för att bevisa att ”kvinnor också kan” som ett steg närmre jämställdhet, innan man som kvinna får tillträde till vissa rum måste man visa sig värdig dem. Athena-projektet har och andra sidan uppvisat en intention till att frångå de traditionella normerna kring familjen och på detta sätt kommit närmre en annan syn på kön som i högre mån tillåter exempelvis samkönade relationer.

Enligt både Butler och Hirdman så är det just detta ständiga isärhållande som är den felande länken i det jämställda arbetet. Butler menar att vi aldrig kommer komma någonstans så länge vi ser på kön på det sättet vi gör idag, hon problematiserar distinktionen genus/kön och kritiserar den heterosexuella matrisen och de feministiska teoriernas uppdelning av könen.[112] Hirdman är medveten om problematiken kring detta, men hävdar att det är svårt att tala om

[111] Björklund, 1993, s. 29.
[112] Judith Butler, 2007, s. 91.

jämställdhet och genus utan att falla i den diktomiska fällan och att vi inte kan bortse helt från det förrän vi lever jämställt.[113]

Markelius arkitektur är, enligt mig, ur planeringsstadiet sett i högre grad patriarkal då det är han, trots hjälp av Alva Myrdal om sociala idéer, som lagt upp planen för huset. Det finns många tydliga tecken på hur man såg på kvinnans roll som befästs i huset men den ursprungliga idén var ändå att förändra den. På så sätt fanns en högre ambition om jämställdhet i Markelius fall men Athena-projektet står för en mer komplex bild av till exempel kön och kärnfamiljen och fungerar bättre i dagens samhälle där det krävs andra metoder för att nå jämställdhet.
Jag tycker man kan lära sig av båda projekten men det är viktigt att inte glömma att jämställdhetsarbetet förändras och nya aspekter ständigt framträder som måste tas hänsyn till och det via olika lösningar. De metoder Markelius och Myrdal hade på 1930-talet var radikala och behövdes då och om femtio år behövs andra slags reformer, denna uppsats tillhandahåller inga exempel på hur man ska bygga för att samhället ska bli mer jämställt utan ger en insyn i hur man tänkt när man försökt frångå normer kring kön historiskt inom arkitekturen.

Jämförelsen mellan dessa två hus har varit mer intressant att göra än jag trodde. Till en början var jag osäker på om det skulle bli givande att ställa objekten mot varandra men jag tycker att slutresultatet blev bra då det efter mina undersökningar visade sig att husen ändå stod för olika ideal trots att de ur ett perspektiv verkar inom samma fält.

Genom hela uppsatsen har jag delat upp könen för att det på det viset är enklare att utkristallisera problemen då det finns konkreta aspekter att peka på i mina fall. Baksidan av detta blir att jag i och med det fortsätter att upprätthålla de teorier som finns om kvinnligt/manligt trots att jag egentligen vill avvika från den typen av isärhållande. Samtidigt är det omöjligt för mig att förneka de begränsningar det innebär att vara kvinna och det är intressant att se vilka lösningar historien har kommit med. Jag håller med Butler i att det inte finns ett sätt att nå jämställdhet så länge vi opererar med de traditionella könstillhörigheterna och allt vad det innebär men jag tror vi har en lång väg att gå innan vi kan bortse från dem helt och hållet.

Jag har delvis haft problem med att hålla mig till en teori då de sociala idéerna bakom arkitekturen skiftat i så hög grad att det var svårt att finna en teori som täckte allt. Jag har känt mig tvungen att hänvisa till ett flertal teorier och forskningsresultat men förhoppningsvis ger det en mer nyanserad bild i stället för att röra till det.

Till viss del kan jag ångra att jag inte hade med ytterligare ett kollektivhus där

[113] Hirdman, 2004, f. 59.

hushållssysslorna var uppdelade mellan alla husets boenden, kanske hade det gett en mer fullständig bild av hur det kollektiva boendet ofta ser ut och hur det gynnar jämställdhetsarbetet. Jag hänvisar dock till sådana funktioner trots att mina objekt saknat det. Förhoppningsvis har jag gett tillräckligt mycket bakgrundsinformation om både de sociala idéerna, genusaspekten och arkitekturen för att ge en begriplig kontext, jag har i hög grad varit angelägen om att koppla de sociala idéerna till rent fysiska lösningar då det var intressantare att analysera.

Min slutsats är att det går att ta hänsyn till vissa aspekter för att bygga mer jämställt, på 1930-talet handlade det om radikala förändringar för kvinnors vardag och idag handlar det i högre grad om att få in kvinnor i planeringsprocessen. Som sagt har den största skillnaden mellan mina objekt varit hur deras samtid betraktat kvinnans roll och lösningarna har blivit därefter. Kollektivhuset är på många sätt ett alternativ till jämställd arkitektur, men det på grund av att samhället idag inte är jämställt. Hur en arkitektur ser ut den dagen patriarkatet är upplöst vet jag däremot inte.

Arkitekturen är på många sätt sin samtids ideologier manifesterad, hur man bygger speglar de idéer man har och i de idéerna ingår förstås samtidens uppfattning om kön, vilket är det jag har försökt visa i den här uppsatsen.

5. Sammanfattning

Denna uppsats utforskar möjligheterna till en icke-patriarkal arkitektur och utgår ifrån kollektiva funktioner i arkitekturen i Sverige. Via Sven Markelius kollektivhus i Stockholm och Athena-projektet i Örebro har jag analyserat två kollektiva boenden med olika funktioner som ger olika lösningar för jämställdhet. Utifrån temat genus och arkitektur har jag gjort en kontextuell analys och försökt sammanfatta vad i mina objekt som står för en jämställd arkitektur.

Min utgångspunkt har varit att en stor del av arkitekturen genomsyras av patriarkala strukturer, både på planeringsstadiet och i det visuella slutresultatet. Genom att ge en bakgrundshistoria kring kvinnans plats i funktionalismen och dagens arkitektur har jag kunnat belysa de punkter man genom historien valt att fokusera på för en icke-patriarkal miljö. Jag har argumenterat för det genom att visa hur mer jämställda alternativ kan se ut samt problematiserat begreppet jämställdhet i förhållande till den byggda miljön. Uppsatsen svarar på vad i det kollektiva boendet som gynnar kvinnor men även vilka problem som uppkommer ur ett genusperspektiv när man talar om kön som binära oppositioner. Det finns ingen forskning

som säger att kollektivhus är jämställt men jag har försökt dra upp de detaljer arkitekturen medför som förändrar förhållandet mellan könen.

Jag har inte kommit till någon slutsats som säger att det ena objektet är mer jämställt än det andra, det är svårt att peka på vilka aspekter som väger tyngst men jag har försökt ta hänsyn till projektens idéer i förhållande till sin samtid och reflekterat kring huruvida de när de byggdes var alternativ till en patriarkal arkitektur.

6. Källor

Tryckt material

Almquist, Carl Jonas Love, ”Purpurgreven”, Fredrik Böök (red.), Samlade skrifter del 16: Törnrosens bok, Stockholm: Bonniers förlag, 1923

Asplund, Gunnar, Gahn Wolter, Markelius Sven, Paulsson Gregor, Sundahl Eskil, Åhrén Uno, *Acceptera!*, faksimil, Arlöv: 1931

Björk, Christian, *Den sociala differentieringens retorik och gestaltning: kritiska perspektiv på funktionalistisk förorts- och bostadsplanering i Stockholm från 1900-talets mitt*, Stockholm: Institutionen för kultur och estetik Stockholms universitet, 2016

Blomberg, Eva, ” Kvinnotankar födde hus med ljus”, *Bofast*, nr. 1, 2009

Björklund, Eva, , *Athena bostäder: 8 jämförelseobjekt på bostadsmässan i Örebro Bo 92*, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1993

Bonnevier, Katarina. *Behind Straight Curtains: Towards a Queer Feminist Theory of Architecture*, Stockholm: Axl book, 2007

Boverket, *Att bygga för ökad jämställdhet:exempelsamling om jämställdhet i den byggda miljön*, Karlskrona: Boverket, 2015

Butler, Judith, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, Göteborg: Daidalos, 2007

Feldhof, Maja, ”Kollektivhushåll i stället för som nu husmodersslav”, *Morgonbris*, nr. 2, 1932

Forsberg, Gunnel. ”Den genderiserade staden”, Friberg (red.), Speglingar av rum - Om könskodade platser och sammanhang, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2005

Friberg, Tora (red.), *Speglingar av rum - Om könskodade platser och sammanhang*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2005

Hansson, Per Albin, *Per Albin om folkhemmet - Per Albin Hanssons tal om folkhemmetmedborgarhemmet i riksdagens remissdebatt*, Stockholm: Metodica Press, 1998 (1928)

Hatje, Ann-Katrin,”Triangeldramat mor, barn och industri”, Baude & Cecilia (red.), Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället, Stockholm: Carlsson, 1994

Hellgren, Anna, ”Arkitekt som utmanar hierarkier”, *Genus*, nr. 2, 2012

Hirdman, Yvonne, *Vad bör göras? Jämställdhet och politik under femtio år*, Stockholm: Ordfront förlag, 2014

Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 3, 1988

Hirdman, Yvonne, “Rosa Mayreders stora förtvivlan”, *Tidskrift för genusvetenskap*, nr. 2, 1992

Hirdman, Yvonne, ”Alva Myrdal - en studie i feminism”, *Tidskrift för genusvetenskap*, nr. 4. 1988

Jencks, Charles, *The New Paradigm in Architecture*, London: Yale University Press, 2002

Johansson, Gotthard, *Funktionalism i verkligheten*, Stockholm: Bonniers förlag, 1931

Larsson, Anita & Anne Jalakas. *Jämställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv.* Stockholm: SNS Förlag, 2008

Larsson, Anita, *Kön och rum i den fysiska planeringen*, Friberg (red.), Speglingar av rum, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2005

Larsson, Katarina, *Andrahandskontrakt i folkhemmet: närmiljö och kvinnors förändringsstrategier*, Örebro: Universitetsbiblioteket, 2004

Listerborn, Carina, “Rädslans geografi - om ‘privata’ kvinnor och ‘offentliga’ män”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 2, 2001

Loos, Adolf , ”Ornament is Crime”, Claudia Berghaus (red.), Fyra texter om arkitektur, Göteborg: Vinga, 1985 (1908)

Markelius, Sven, ”Kollektivhuset - ett centralt samhällsproblem” *Byggmästaren*, 1934 (1932)

Markelius, Sven, “Kollektivhuset som bostadsform”, *Tidskriften Form*, nr. 5, 1932

Myrdal, Alva, Gunnar, *Kris i befolkningsfrågan*, Bonniers förlag, Stockholm, 2011 (1934)

Myrdal, Alva, ”Kollektiv bostadsform”, *Tiden*, nr. 7, 1932

Myrdal, Alva, “Befolkningsfrågan och kvinnofrågan”, *Herta*, nr. 1, 1933

Nässtrom, Gustav, *Svensk funktionalism*, Stockholm: Natur och Kultur, 2014, (1930)

Olofsson Charlie, ”Boenden som bryter normer”, *Genus*, nr. 2, 2012

Rosenberg Tina, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm: Atlas, 2002

Rudberg, Eva, ”Att berika funktionalismen”, *Tidskriften Arkitektur*, nr. 6, 1982

Sangregoio, Lisa, ”Vad hände med hushållsarbetet, kamrater”, *Tidskrift för genusvetenskap*, nr. 3, 2007

Sparke, Penny, ”Postmodernism, postmodernitet och den kvinnliga smaken”, Torsten Weimarck (red.), Design och konst, Stockholm: Raster, 2003 (1995)

Sullivan, Louis H, ”The Tall Office Building Artistically Considered”, *Lippincott’s Magazine*, nr. 57, 1896

Vestbro, Dick Urban, *Kollektivhus från enkökshus till bogemenskap*, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1982

Åkerman, Brita, *Den okända vardagen : om arbetet i hemmen*, Stockholm: Akademilitteratur, 1983

Intevju

Ostrukturerad telefonintervju med Ann-Cathrine Åquist, Stockholm, 221216

Arkivmaterial

Kungliga Biblioteket Stockholm:

Dagens Nyheter, 220135
Stockholms-tidningen, 120133
Social-demokraten, 160133

Internet

Broschyr, ”Bostadsrättföreningen Fågelbärsträdet”, Stockholm, 1937 <http://www.markeliushuset.se/Markeliushuset/Litteratur_files/Kollektivhuset%20i%20Stockholm-s.pdf >, 020117

Elmqvist, Ann-Marie, C-uppsats, ”En debatt om kollektivhus i det tidiga 1930-talet - Den gifta kvinnan möter moderniteten”, Linköpings universitet, 2006 <http://www.markeliushuset.se/Markeliushuset/Litteratur_files/Anne-Marie%20Elmqvist%20%20.pdf>, 020117

Kollektivhuset, broschyr, Stockholm: Sven Markelius AB, 1934. <http://www.markeliushuset.se/Markeliushuset/Litteratur_files/Info-broschyr%201935-s.pdf >, 020117

Kvinnors byggforum ”om oss” <Kvinnorsbyggforum.org/om-oss-kontakt/>, 020117

Linn, Björn, Nationalencyklopedin, ”Nationalromantik” <http://www.ne.se.till.biblextern.sh.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/nationalromantik#arkitektur>, 020117

Regeringen, “Mål för jämställdhetspolitiken”, 2016 <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstalldhet/mal-for-jamstalldhet/>, 020117

Rudberg, Eva, Nationalencyklopedin, ”Sven Markelius” <http://www.ne.se.till.biblextern.sh.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sven-markelius>, 020117

Statistiska Centralbyrån, ”Framtidens arkitekt är kvinna”, 2010 <http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0001_2010K02_TI_05_A05TI1002.pdf>, 020117

Statistiska Centralbyrån ”Förvärvsarbete kvinnor/män”, 2010 <http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0201_2010A01_BR_08_X10BR1001.pdf>, 020117

Statistiska centralbyrån “På tal om kvinnor och män”, 2013 <http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0201_2013B14_BR_X10BR1401.pdf>, 020117

Statistiska centralbyrån ”Så bor och lever Sverige”, 2014 <http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0001_2014K01_TI_02_A05TI1401.pdf>, 020117

Örebro Kommun, “Arkivförteckning Bo92 Örebro AB”, 2006 <http://www.orebro.se/download/18.7da8f907157d17fcdbbebd/1478536080284/bo+92+i+%C3%96rebro%20+AB+-+arkivf%C3%B6rteckning.pdf >, 020117

7. Bilder

Bild 1. Kollektivhusets fasad mot John Ericssonsgatan, Arkitektur och Designmuseums digitala museum < https://digitaltmuseum.se/011015009027/kollektivhuset-balkonger-exterior?aq=text%3A%22kollektivhuset%22&i=10> , 020117

Bild 2. Ritning av lägenhet i Kollektivhuset, Stockholms stads stadsarkiv <http://www2.ssa.stockholm.se/Bildarkiv/Egenproducerat/MOW/150dpi-mow/BN-A30922-1975-150dpi.jpg>, 020117

Bild 3. Fotografi av kök i kollektivhuset, Fastighetsskötare Gunnar Akners personliga arkiv

Bild 4. Fotografi av kvinna vid tvättnedkast, Fastighetsskötare Gunnar Akners personliga arkiv

Bild 5. Fotografi av Athena-husets fasad från ”O. Pettersson fastigheter” <http://www.opetterssonfast.se/?page_id=182>, 020117

Bild 6. Framsida av broschyr för Athena-projektet, broschyren återfinns som bilaga nedan

Bild 7. Ritning över ett av Athena-husen, andra våningen, ritningen skickades till mig av Ann-Cathrine Åquist

Bild 8. Fotografi av tvättstugan i ett av Athena-husen, från tidningen *Bofast*, ”Kvinnotankar födde hus med ljus”, < http://www.saboforlag.se/1/1.0.1.0/226/1/?item=art_art-s1/93>, 020117

8. Bilaga

Detta är de två sidorna av broschyren som Ann-Cathrine Åquist skickade till mig vilken hon fick vid inflyttning i Athena-husen.

ATHENA, DET OMTÄNKSAMMA HUSET PÅ LADUGÅRDSÄNGEN

OMRÅDET

Ladugårdsängen med sina 850 lägenheter blir en ny stadsdel i Örebro. Arton olika bostadsföretag garanterar tillsammans en god och varierande service i 2000-talets bostäder.

I stadsdelen finns service för alla åldrar: barnomsorg, skola, fritidsgård och omsorg för de äldre.

Ladugårdsängen ligger nära Örebro centrum. Avståndet dit är bara 1 km. Ändå blir Ladugårdsängen ett lugnt område med biltrafiken koncentrerad till vissa gator och för övrigt lugna gator, däribland Stallgatan 10 och 12, där människan kommer före bilen.

Med bussen tar man sig lätt och snabbt genom stadsdelen och vidare till centrala staden. Vi arbetar för att bussen "Mjuka linjen" ska passera på lagom avstånd från vårt kvarter.

AthenaBostäderna har ett attraktivt läge mot Ladugårdsparken, nära golfbanan. Samtidigt är det nära till skola och stadsdelscentrum.

HUSEN

Vi har satsat på kvalitet och har skapat vackra hus med ljus , rymd, sol och grönska.

ATHENA's två hus i fyra våningar innehåller 30 allergivänliga hyrelägenheter. Husen är byggda i stjärnform för att ge ljusa trapphus och lägenheter med tre fönsterfasader.

Bottenvåningen ligger på marknivå så att rörelsehindrade kan komma in och ut både från gata och gård utan att använda ramper. Stor möda har lagts ner på god dränering och fuktskydd. Trapphus, kapprum och badrum på bottenplanet har eluppvärmda golv.

Alla lägenheter och gemensamma utrymmen är anpassade för äldres behov för att ge möjlighet till "livslångt boende". Det omtänksamma huset är också det säkra huset, med en rad anordningar för säkerhet och trygghet som bland annat ger de boende lägre försäkringspremier. Marklägenheterna har trädgård med skyddade uteplatser och dessutom finns odlingslotter för dem som är intresserade. Gården har utformats för samvaro och gemensam skötsel.

LÄGENHETSTYPER

Våra lägenheter består främst av 2:or (70 - 80 kvadratmeter) och 3:or (80 - 100 kvm) med kök. Lägenheterna kan utan större insats omvandlas till mindre 3:or respektive 4:or med kök. Etagelägenheterna högst upp (120 kvm) med 4 - 5 rum kan delas upp till en tvårummare per plan med var sin entré. Slutligen finns ett fåtal tvårummare med kokvrå för dem som vill ha liten boyta men rymligt vardagsrum och sovrum (63 kvm).

LÄGENHETERNA

Vi slösar med sol och himmelsljus i våra bostäder.

Fönstersättningen skapar genomblickar mellan rummen. Från tamburdörren ser Du rakt ut genom vardagsrumsfönstret. Alla rum har 260 cm takhöjd mot normalt 240 cm.

Varje lägenhet delar en egen förstukvist med sin granne. Där finns plats för barnvagn, rullstol, ytterskor och brevlåda. De större lägenheterna har groventré förutom kapprumsentré. Grovrummet kan göras om till våtrum eller förråd. Alla lägenheter har rymliga balkonger eller direkt utgång till uteplats och trädgård.

VACKRA - TRIVSAMMA - PRAKTISKA SUNDA BOSTÄDER FÖR GEMENSKAP OCH SÄKERHET

Många av lägenheterna kan ändras. Ett extrarum kan kopplas till angränsande lägenheter som arbetsrum, tonårsrum eller vardagsrum. Vardagsrummen kan delas av till sovrum och salong. Balkongerna är förberedda för inglasning. Dörr kan tas upp mellan kök och kammare på bottenplanet. De större lägenheternas glasväggar mellan kök och hall/vardagsrum kan monteras ner.

KÖK MED BLAND ANNAT

- fönster framför arbetsbänk
- höj- och sänkbar arbetsbänk i bok
- lätttstädade målade skåp upp till tak
- sopsorteringsutrustning
- förberedd plats för egen diskmaskin
- ugn i bänkhöjd
- plats för microvågsugn i brösthöjd
- ventilerade skafferier

Bostädernas planering bygger på kvinnors erfarenheter och kunskap om en väl fungerande bostad:
I AthenaBostäderna finns därför stora vackra kök och ljusa badrum.

GEMENSAMMA UTRYMMEN

Gemenskap är trygghet och trivsel.

Hos Athena finns många utrymmen där människor kan mötas: Trädgården med odlingarna, entréhallen, trapphuset, tvättstugan, sopsorterings-och kompostrummet, gemensamhetsrummet, förstukvistarna . Här har vi skapat möjligheter till gemensamma aktiviteter och gemensamt ansvarstagande.

Athena står för ekologiskt tänkande. Därigenom har vi automatiskt skapat allergivänliga hus.

På gården finns garage för bilar och cyklar, förråd för trädgårdsredskap, sittgrupper och plats att odla för dem som är intresserade. Pump och en liten bäck tar hand om regnvattnet.

BAD MED BLAND ANNAT

- öppningsbart fönster
- ~~skjutdörr mellan toalettrum och badrum~~
- toalett, handfat skåp m m är vägghängt
- bidédusch vid toalett
- lätttstädade golv fritt från rör och skåp
- helkaklade väggar
- frontlöst badkar
- förberett för egen tvättmaskin

ALLA LÄGENHETER HAR DESSUTOM

- centraldammsugare
- förråd och klädkammare vid tamburen
- linoleumgolv i sovrum och hallar
- klinker på tamburgolv
- ljudisolerade sovrum
- städvänliga rör och elinstallationer

FÖRVALTNING

Gemensamt ansvar tillsammans med oss i Athena ger en välskött boendemiljö som samtidigt är en form av säkerhet och social gemenskap. I Athena får Du möjlighet till inflytande över förvaltningen av hus och gård. Du kan själv bestämma i vilken utsträckning Du vill engagera Dig i den praktiska skötseln och därigenom påverka Din boendekostnad.